

ԼՍՄԱԳԻՐ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ԷՐԱՏ. ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ԶԻՅ ՊԱՏՐԱՐԿՈՒԹԻԱՆ

ԿՈՐ. 1956
 ՇՐՋԱՆ

L.
 ՏՈՒԻ

«سیون» مجله ارمنیة شهرية، أدبیة، ثقافیت، للغة والیان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
 Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	երես
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— Պանֆ եւ Աղօթք	89
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Երջանիկ կեանք	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ 92
Արձանագրութիւն Ազգային-եկեղեցական ժողովի՝ Երկրորդ նիստի	97
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
— Վերադարձողը	ԵՂԻՎԱՐԳ 99
— Ոչ ոք այս գիշեր	ՇԷՆ - ՄԱՀ 101
— * * *	ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ 101
ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Պապ Աբգակունցի	ՀՐԱՆԴ. Գ. ԱՐՄԷՆ 102
ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ	
— Միջնադարեան հայ կոմպոզիտորներ	ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ 106
ԵԿԵՂԵՅԱՆ-ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Յակոբ Զուղայեցիի վերջին օրերը	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 108
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ	
— (Խել) Յովնանցեա Թլկուրացի	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 110
ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ	
— Հայկական զարդարութիւն	Ա. Շ. ՄՆԱՅՈՎԱՆԵԱՆ 112
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ	
— Տպաւորութիւններ Հնդկաստանէն	ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ. 114
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Հեռագիր՝ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն	119
— Եկեղեցական-Բեմական	119
— Պաշտօնական	120
— Շնորհակալիք	120

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգինն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

1. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1956

≡ Ա Պ Ր Ի Լ ≡

ԹԻԻ 4

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՅՔ ԵՒ ԱՂՕԹՔ

Մեծ պահքին եօթնեակը մեղքին և անոր տրամին փուլերը պատկերող շրջանն է, որքան տխուր՝ այնքան սրտազրաւ զոյներով:

Երբ հոգեւոր մտամփոփումի և կրօնական խոկումի այդ պահերուն՝ քննութեան կ'ենթարկենք մենք զմեզ, կը հանդիպինք մեղքին, մարդը բնորոշող ամենամեծ իրականութեան: Արժեւորել մարդը պիտի նշանակէր բնորոշել մեղքը, և առանց արժեւորելու մեղքը, չենք կրնար յղատիլ իրմէն:

Անառակը, տնտեսը, դատաւորը, որոնք Մեծ պահքի եօթնեակին մէջէն կը տողանցեն, եղբրական, սրտառուչ և միւս կողմէն յաղթագէն հերոսներ են մեղքին: Կրնանք մեղանշել, սակայն կորսուած չենք, որքան ատեն որ չենք պարտուած մեղքէն և չենք յուսահատուած մեղմէ:

Դիւրին չէ մարդուն համար դէմ առ դէմ զալ մեղքին և խոստովանիլ զայն. հերոսներու, բացառիկ և մեծանձն անհատներու միայն յատուկ է այս արարքը: Առանց ներքին անկեղծութեան, որ մարդկային առաքինութիւններու ամենէն խօսուն և զեղեցիկն է, կարելի չէ տեսնել մեղքը: Մեղանշելը մարդկային է և անխուսափելի, չենք կրնար չմեղանշել. աւելի մեծ յանցանք է սակայն մեղանշելէն աւելի անկէ փախչիլը, զայն ուրանալը, զայն դիմազրաւել չուզելը, չզղջալը՝ մէկ խօսքով:

Մարդիկ առհասարակ չեն ընդունիր իրենց մեղքը, իրենց յանցանքը, զայն կապելով յաճախ իրենցմէ դուրս շարժառիթներու: Այս է դժբախտաբար աշխարհիկ բարոյականը, որ կը միտի փրկելու երեւոյթները միայն: Սակայն իրական ապաշխարողը մարդոց և երեւոյթներուն չի կապեր իր արարքը, այլ Աստուծոյ, կրկնելով իր սրտի խորէն Մեծ ապաշխարողին խօսքը, «Քեզ միայն մեղայ, Տէր»:

Ապաշխարանքի այս զգացումն է որ մեր հոգիներուն մէջ կը վերածուի աղօթքի, Աստուծոյ հետ խօսելու տենչին, որ ամենէն հզօր ձգտումներէն մին է մարդուն: Իրաւամբ ըսուած է, ով որ տենչեր չունի իր սրտին մէջ չի կրնար ունենալ աղօթք իր շրթներուն: Աղօթքը կրնայ հալիլ Աստուծոյ սրտին

երբ անկեղծ է։ Այնքան աւելի հզօր է իր թռիչքը՝ երբ չէ ծանրացած աւելորդագապաշտութեամբ և կրնայ բանալ իր թեւերը Աւետարանի սիւքերուն։ Աւորդագապաշտութեամբ և կրնայ բանալ իր թեւերը Աւետարանի սիւքերուն։ Աւորդագապաշտութեամբ և կրնայ բանալ իր թեւերը Աւետարանի սիւքերուն։ Աւորդագապաշտութեամբ և կրնայ բանալ իր թեւերը Աւետարանի սիւքերուն։

Ճշմարիտ աղօթքն ու աղօթողը կը պատկանին բոլոր ժամանակներու։ Բոլոր մշակոյթներու մէջ աղօթքի արարմունքն ու արտայայտութիւնը յատկանշուած է իր ամենէն նրբին և կարծր զիծերով։ Վէտաներու աղօթքը չի նմանիր, օրինակի համար, Ջրադաշտական ձեւագապաշտութեան, ուր կանոններու մէջ խեղդուած է հոգին և ծիծաղելի մանրամասնութեանց տակ մեռած բարոյակներ։ Ոչ ալ սեմական արեւնախանձ խստութեամբ պայմանաւոր ձեւակերպութեանց։ Ան ամբողջապէս դէպի բնութիւն և Աստուած ողբհիւլէացած տաբաշտութեան մըն է, մարդկային տկարութիւնը ողորդելու ձգտող հոգեբանութեան մը լուսեղէն ալիքներով տարածուելն է, մարդէն դէպի դուրս անխառն բանաստեղծութեամբ։

Հռովմէացիին համար աղօթքի հանդէսները զինուորական խստութիւններ էին, որոնց ընթացքին ոչ մէջ թուլացում արտօնելի էր, որոնք կը պատժուէին մահուամբ։ Իլիականին մէջ, ան ոյժ է, կիրք է, փառաբանութիւն և խնձոյքի հանդէս՝ և չունի այն երկիւղած ու տիրական նկարագիրը որ սեմականներուն յատուկ է, կամ լոյսի հեղեղն ու վերացումը՝ որ Վէտաներուն է։ Աղօթքը իղձ մըն է, ձգտումը բարիին և ճշմարտին։

Եւ տակաւին պէտք է ըսել թէ աղօթքը աւելի է քան իղձը, ան, հաղորդակցութիւն մըն է Անոր հետ, որուն կ'ողողուին մեր աղերսանքները։ Պիտի չշարունակէինք աղօթել վստահաբար, եթէ չզիտնայինք թէ կայ Մէկը որ մեզ կը լսէ։ Որով աղօթքը հոգեբանական ներքին հարկ մըն է, որուն միջոցաւ հոգին կը ջանայ զիտակցօրէն ինքզինքը շփման դնել Աստուծոյ հետ։ Այս զգացումը նախ որոնում մըն է, յետոյ ծանօթութիւն մը, ապա փափաքներու և խնդրանքներու շարք մը։ Կը պատմեն թէ Ֆրանչիսկոս ժամերով կ'առանձնանար աղօթելու համար, կրկնելով միակ բառ մը, Աստուած։ Ահա ճշմարիտ հաղորդակցութիւնը աղօթքով եղած։ Աղօթողները ոյժի մարդեր են գերազանցապէս։

Այսօր մեղք, սրբութիւն և աղօթք բառերը մեզմէ շատերուն համար կը թուին այլեւս խորթ և հնաբոյր, սակայն մարդկային կեանքը ուրիշ բան չէ, բայց պատմութիւնը մեղքին, կեանքի հերոսութիւնները՝ վերագիւտը սրբութեան և աղօթքը հոգիին գերազոյն բանաստեղծութիւնը։

Աստուած զրկած է զմեզ աշխարհ, և ընդարձակ հեռաւորութեան մը վրայ, մեր առջև դրած է բարութեան, ճշմարտութեան և սրբութեան շնորհներ և ընդունակ ըրած է մեր սիրտը ցանկանալու անոնց։ Սակայն մենք իրապէս չենք ցանկար մինչև որ ուրիշ հակա-ուժ մը կամ ձայն մը չմղէ զմեզ դէպի այդ պարզեանքը։ Հոն է որ կը սկսի կեանքի փորձութիւնը ու կը յետադուրս մեղքին և սրբութեան կալուածները, և ապաշխարանքը կը հագնի իր իրական նշանակութիւնը։ Կեանքը փորձութեան և ապաշխարանքի դաշտ մըն է, անոնք միայն կրնան յաղթող հանդիսանալ, որոնք Աստուծոյ հոգիով հոն

կ'առաջնորդուին: Հետեւաբար հոն ուր մենք կ'առաջնորդենք ինքզինքնիս առանց Անոր կամքին ու հողիին, հոն մեզի կը սպասէ պարտութիւն միայն:

Մարդկային կեանքը անվերջ կռիւ մըն է նիւթին և խորհուրդին միջև, երկրաքարէ կիրքերու և բարձրագոյն մտածումներու միջև: Իրողութիւնը այս կերպ ըլլալով հանդերձ՝ մարդը չի կրնար հրաժարիլ ոչ մեղքէն և ոչ ալ Աստուծմէ: Բայց բարիին տենչը կը մնայ ի վերջոյ տիրական զիծը մարդու հողիին: Միւս կողմէն պէտք է զիտնալ թէ մարդը բոլորովին անզօր չէ մեղքին դէմ: Մեր մէջ կայ նոյնպէս հակադիր ուրիշ զօրութիւն մը, բարիին ոյժը և խղճին ձայնը որոնք կը զօրացնեն զմեզ առաջնորդելով մեր քայլերը դէպի բարին և կատարեալը:

Պահքը եթէ կրօնաբարոյական պարտադրանք մը, արարմունք մըն է իր արտաքին ձեւին մէջ, խորքով ան պատրաստութիւնն է Աստուծոյ — և առիթը հոգեկան փրկութեան:

Մեծ պահքի այս օրերուն, պէտք է մեր մտածումի առարկան ըլլայ մեր բարձրագոյն ճակատագրին հոգը, առօրեային մէջ մեզմէ խուսափած մեր բարձրագոյն էութեան, մեր ապագայ կեանքին հայեցողութեան շրջանը: Ժամանակամիջոցը ուր մենք կը վերագտնենք մեր միւս բարձրագոյն մասը, ամբողջացնելու համար զմեզ:

Առաջին և միակ ճշմարտութիւնը կեանքին այն է թէ մարդ կը պատկանի Աստուծոյ թէ իր բնութեամբ և թէ իր ձգտումներով: Եթէ կասկածինք այս ճշմարտութեան, խղած կ'ըլլանք մարդուն ու Աստուծոյ միջև եղած կապը և ասով կասեցուցած կ'ըլլանք մարդուն մեծ խոյանքները, որոնք Աստուծով են պայմանաւոր:

Մարդը Աստուծոյ պատկերն է, բարձր և վայելուչ, և պարտ է ինքզինքը մաքրել այն բոլոր ապտերէն և մութերէն որոնք կրնան աղարտել իր արքայական դրոշմը: Ստորնագոյն նկարագիր մը զմեզ ոչ միայն կը հեռացնէ Աստուծմէ, այլ նաև մեր մարդկութենէն:

Կատարելութեան ձգտումը մարդկային հողիի ամենէն ազնիւ յատկութիւններէն մին է: Կեանքը շարժում է դէպի որոշ նպատակ մը, դէպի կատարելութիւն: Իմաստունը, հերոսը և սուրբը, որոնք պատմութեան մէջ մարդկային յառաջդիմութեան թափօրապետներն են, ունին աստուածային այդ ոյժէն և մօտ են Աստուծոյ: Կրօնքը այդ բոլորին միաձոյլ պահանջն է, այն ոսկի կամուրջը՝ որուն վրայէն դարերով մարդկութիւնը կը փորձէ Աստուծոյ երթալ: Աստուած մեր էութեան բարձրագոյն սահմանին վրայ է, Անոր հասնելով մեր մարդկութիւնը իր լրման հասած կ'ըլլայ, փառաւորելով ինքզինքը:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԵՐԶԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔԸ

«Օրենքը պահողը երջանիկ կ'ըլլայ»

Առակ. ԻԹ. 18

Տիեզերքը, որուն մէջ կ'ապրինք՝ անշեղի՛ր օրէնքներով կը կառավարուի: Նայի՛՛ր՝ զէպի՛ վեր, երկնակամարին վրայ բոլոր մարմինները, արեգակը, լուսինը, աստղերն ու մոլորակները ձգողական որոշ օրէնքներով կը կառավարուին: Նայի՛՛ր՝ զէպի՛ վար, ծովու յատակին մէջ, կեանքը մասնաւոր օրէնքներու ենթակայ է: Գիշէ՛ վայրկեան մը բովանդակ տիեզերքը, ամէն տեղ մաթեմատիքական հաշիւներու կը հանդիպիս, ամէն քայլափոխից կարգ ու կանոն կը տեսնես, ամէն տեղ կարգապահութիւն, միութիւն և որոշ իտէալ մը քեզ կը զիմաւորեն: Տիեզերքը իրեն այս ներդաշնակութիւնը կը պարտի զինքը շրջապատող օրէնքներու անթերի գործադրութեան:

Այս օրէնքները ուրիշ բան չեն բայց եթէ Աստուծոյ կեանքին ունակութիւնները: Աստուծոյ կեանքը այս օրէնքներով շրջապատուած է: Աստուած իր կեանքէն բղթիսած իրեն սոյն օրէնքները յարգելով է որ երջանիկ է: Անկառ ոչ միայն երջանիկ է՝ այլ նաև երջանկութեան միակ աղբիւրը տիեզերքին մէջ:

Մարդ՝ բնութեան իբրև մէկ մասնիկ, և տիեզերքին փոքր մէկ մասը, ինք ևս սոյն օրէնքներուն հնազանդելով է որ կըրնայ ապահովել իր երջանկութիւնը այս աշխարհի վրայ:

Ուստի, երջանիկ ըլլալու համար տիեզերքը կառավարող սկզբունքներուն, Ֆիզիքական ու բարոյական օրէնքներուն համակերպիլ պէտք է: Բնութեան հետ հաշտ ապրիլ էական պայման է: Այն որ անընդունակ է իր ապրած միջավայրի պայմաններուն յարմարելու՝ չի կրնար ձեռք բերել այս երջանկութիւնը: Ասկէ երեք հազար տարիներ առաջ հրեայ մեծ բանաստեղծին

բառերը գործածելով. «Օրէնքը պահողն է որ երջանիկ կ'ըլլայ»:

Ա. — Ի՞նչ է երջանկութիւնը: Երջանկութիւնը տեսակ մը անդորր ու խաղաղ վիճակ մըն է՝ զոր մարդ չի կրնար լման բացատրել, բայց կը զգայ իր մէջը: Ըստ Սոկրատի, «Երջանկութիւնը ներքին հաճոյք մըն է որ գերծ է զզջումէն»: Հաճոյքներ կան որոնք իրենց ետեւէն զըջում ու ցաւ յառաջ կը բերեն: Երջանկութիւնը սակայն գերծ է որեւէ տեսակ ցաւէ և կամ զզջումէ: Անկառ ներքին խաղաղ կեանք մըն է առանց մատաւանջութեան:

Յայնքը հին ատեն կ'ըսէին, «Երջանկութիւնը աստուածներու պարգևն է»: Յետոյ ըսին, «Երջանկութիւնը առաքինութեան պտուղն է», իսկ աւելի վերջը ըսին, «Բնութեան հետեւէն», այսինքն բնութեան հետ հաշտ ապրէ, բնութեան օրէնքները մի կոտրեր: Ըստ ուրիշ Յայն խորհողներու, «Երջանկութիւնը կը նշանակէ նպատակի հաւաքատութիւն, սրտի անկեղծութիւն և մտքի անկաշկանդ խաղաղութիւն»:

Երջանկութիւնը կրնայ երկու մասի բաժնուիլ, արտաքին և ներքին: Մարդ արտաքինապէս երջանիկ է երբ քաղաքականապէս ապահով պայմաններու մէջ կ'ապրի, առողջ, հարուստ, ընտանեկան հոգեւէ ազատ, ապրուստ ճարելու մատաւանջութենէ գերծ, ամէն ձեռնարկի մէջ յաջող, և կեանքի արդար հաճոյքները վայելող մէկն է: Աշխարհ բախտաւոր կը համարէ այս տեսակ մէկը:

Հին ատեն Իսրայէլի Ժողովուրդը երջանկութիւն ըսելով այս բաները կը հասկընար, և Եհովային հնազանդելու կը ջանար որպէս զի նա բախտակից ըներ զինքը ասանկ յաջողութեան և բարօրութեան: Այս տեսակ յաջողութիւնը արտաքին պայմաններու հետ կապակցուած է:

Կայ սակայն ուրիշ երջանկութիւն մը ևս որ ներքին է, և խաղաղ ու անդորր վիճակի մը արդիւնք: Այս տեսակ երջանկութիւնը ենթակային հոգեբանական ներքին ըմբռնումներէն ու վիճակէն կախեալ է: Հոգ չէ թէ անկառ աղքատ է ու հիւանդ, տնտեսական ու քաղաքական անպատու պայմաններու մէջ կ'ապրի, կրկին երջանիկ է ու բարեբաստիկ: Ասկառ նոր

Ուխտին սորվեցուցած երջանկութեան աւանդարարձը ձեռն է։ Ուրիշ խօսքով, այս ներքին երջանկութիւնը քրիստոնէութեան պտուղն է, և հոգեւոր բարձրագոյն կեանքի արգասիքը։ Այն որ զարգացած է հոգեւոր կեանքի մէջ, զիւրաւ կը հասկնայ երջանկութեան սոյն ներքին իմաստը։ Արարազան Մատեանը կ'ըսէ. «Երանի այն ժողովուրդին, որուն Աստուածը եհովա է» (Սաղ. ԺԽԴ. 15)։

Օր մը երկու նկարիչներէ խնդրուեցաւ որ ներքին խաղաղ կեանքը նկարագրելու համար պատկերներ զծեն։ Մէկը նկարեց հանդարտ ու խաղաղ լիճ մը, իսկ միւսը ալեկոծեալ ծով մը, որուն մէջ դուրս ցցուած ժայռի մը վրայ ծառ մը կար, ուր թռչուն մը ուրախ զուարթ կ'երգէր, ապաստանած ծառի ճիւղին վրայ։ Այս երկու պատկերներէն վերջինը աւելի գնահատութեան արժանացաւ։ Ըստ Թօլօթսընի, «Երջանիկ ըլլալ չի նշանակեր ֆիզիքական ախտերէ ու ցաւերէ զերծ ըլլալ, այլ հոգեկան վիշտերէ ու յուզումներէ ազատ ապրիլ, ոչ թէ զգայական հաճոյք վայելի՝ հազա խղճմտանքի խաղաղութիւն և մտքի անդորրութիւն ունենալ»։

Յիսուս արտաքին յաջողութիւններէ զուրկ աղքատ մէկն էր, սակայն երջանիկ էր։ «Աղուէսները ունէին իրենց որջերը, բայց Որդին Մարդոյ իր գլուխը դնելու տեղ իսկ չունէր»։ Յիսուս ընկերական բարձր զիրք չունէր, զօլէճներէ վկայական և կամ համալսարաններէ տիտղոսներ ստացած չէր, և ոչ ալ Պաղեստինի հրեայ ժողովուրդին մէջ քահանայապետի և կամ պարզ քահանայի աստիճան ունէր իր վրայ, բայց զպիրներէ և քահանայապետներէ շատ աւելի երջանիկ էր։ Քանզի անոր երջանկութիւնը ներքին էր և Աստուծոյ հետ ունեցած յարաբերութենէ կը բխէր։

Սուրբն Պողոս կ'ըսէ, «Թեեւ բան մը չունեցողներու պէս եմք, բայց եւ այնպէս ամեն բանի տիրացած եմք» (Բ. Կորն. 2. 10)։ Այս ի՞նչ տարօրինակ վկայութիւն է, և ի՞նչ արտակարգ արտայայտութիւն. բան մը չունենալ, սակայն ամէն բան ունեցողի պէս ճոխ ու երջանիկ կեանք ապրիլ։ Ահաւասիկ այս է քրիստոնէութեան մեզի սորվեցուցած երջանկութեան ներքին ու խորունկ իմաստը։

Բ. — Ի՞նչ է երջանկութեան արքեւութիւնը աշխարհիկ հանոյճներէ եւ արտաքին արժեքներէ։ Հաճոյքը արտաքին ազդեցութիւններու հետ կապ ունեցող զգացում մըն է. իսկ երջանկութիւնը մարդուն էութեան հետ կապակցուած հոգեկան ներքին վիճակ մը։ Առաջինը ժամանակաւոր է, բայց վերջինը մնայուն ու տեւական։

Ծարաւի մարդ մը երբ զաւաթ մը ջուր խմէ՝ իսկոյն կը կազդուրուի և կը սկսի լաւ զգալ, սակայն քիչ յետոյ կ'անհետանայ այդ զգացումը։ Նոյնպէս երբ մէկը զմայլելի երաժշտութիւն մը լսէ, գեղեցիկ տեսարաններ զիտէ, տպաւորիչ ատենախօսութիւն մը ունկնդրէ, ինքնաբերաբար կը սկսի հրճուիլ, բայց այս զգայական հրճուանքը զուրկ է մնայուն հանգամանքէ։ Երջանկութիւնը ասկէ բոլորովին տարբեր, ներքին խաղաղ տրամադրութիւն մըն է, որ ի յայտ կուգայ ամէն պարագայի ներքեւ և ամէն տեղ։

Եպիկուրեաններ հին ատեն Յունաստանի մէջ կ'ըսէին, «Ուտենք և խմենք, քանզի վաղը պիտի մեռնինք»։ Կեանքի նպատակը սխալ ըմբռնելու արդիւնքն էր այս տեսակ մտածելակերպը։ Հաճոյքը, զրամը, փառքն ու պատիւը և աշխարհիկ ամէն տեսակ վայելքներն ու պրծանքը թէև ժամանակի մը համար անհատը կրնան գոհացնել, լաւ ևս է ըսել, զբաղեցնել, բայց վերջ ի վերջոյ յուսալքումի կ'առաջնորդեն։

Աղքատ մարդ մը կը խորհի թէ օրին մէկը եթէ բախտը իրեն ժպտելով հարստանայ երջանիկ մէկը կը դառնայ, բայց կը սխալի։ Հարստութիւնը կրնայ անհատը երջանկութեան առաջնորդել, սակայն չի կըրնար երջանկութեան պատճառը համարուիլ։ Եթէ այդպէս ըլլար աղքատ մարդիկ ապերջանիկ պէտք է համարուէին, մինչդեռ իրականութեան մէջ քիչ չեն չքաւոր մարդիկ որոնք աւելի երջանիկ են քան շատ մը մեծահարուստներ։

Կրեսոս հին ատեն այնքան հարուստ մէկն էր որ իր անունը հարստութեան հոմանիշ կը համարուէր։ Եւ այսքան մեծ հարուստ ըլլալուն համար կը խորհէր թէ աշխարհի մէջ ինքն էր միայն ամենաերջանիկ մարդը։ Սողոն՝ որ Յունաստանի եօթը իմաստուններէն մին կը համարուէր և մեծ

քաղաքագէտ մը նաեւ, որ մը իրեն այցելութեան եկած էր. կրեսոս ցոյց տուաւ անոր իր բոլոր հարստութիւնը, և հարցուց թէ իրմէ զատ կա՞յ աշխարհի մէջ մէկը որ ամենաերջանիկ մարդը կրնայ նկատուիլ: Սողոն ըսաւ, այո՛, կայ, և խելոյն թելուսին անունը յիշեց: Թելուս թէև աղքատ, բայց պարկեշտութեամբ ապրած ու իր հայրենիքին ծառայութիւն ըրած էր: Կրեսոս յուսախար եղաւ, քանզի կը խորհէր թէ Սողոն զինքը ամենաերջանիկ մէկը պիտի համարէր:

Կրեսոս դարձեալ հարցուց, Թելուսէն վերջը ուրիշ մէկը կա՞յ որ ամենաերջանիկ կրնայ նկատուիլ այս աշխարհի մէջ: Սողոն ըսաւ, այո՛, այս անգամ ալ Քլէոպիսի և Պիթոյի անունները յիշեց: Ասոնք Յունաստանի մէջ երկու եղբայրներ էին. որ մը երբ իրենց մայրը Տաճար երթալու համար ուղացած էր, անոնք՝ անոր եղներով քըշուած սայլին լուծը իրենց ուսերուն վրայ անցուցած, և արագ արագ վազելով, խելոյն հասցուցին զինքը. այնպէս որ նա կրցաւ մասնակցիլ պաշտամունքին: Բայց իրենք այնքան յոգնած էին որ պառկեցան հանգիստ ընելու համար, և ա՛յ չ'արթնցան բնաւ: Թոյն ժողովուրդը, զիրենք իբրեւ հերոս յարգեց, և արձան մը կանգնեց անոնց յիշատակին, և զիրենք ամենաբախտաւոր ու երջանիկ անհատները համարեց:

Շատ յուսահատեցաւ Կրեսոս և չհասկըցաւ այս խօսքերուն իմաստը, սակայն երբ գերի ինկաւ Պարսից Կիւրոս թագաւորին ձեռքը և Կիւրոս զինքը խարոյկի մը վրայ դրաւ այրելու համար, այն ատեն հասկցաւ թէ հարստութիւնը զինքը երջանիկ չէ ըրած: Եւ Կրեսոս խարոյկին վրայէն, «Սողոն, Սողոն, Սողոն», ըսելով երեք անգամ կանչեց: Կիւրոս հարցուց թէ ի՞նչ է անոր նշանակութիւնը: Կրեսոս ըսաւ. — Սողոն ըսած էր իրեն թէ «Ամեն բանին վախճանն է ուր զովի է»: Երջանկութիւնը ո՛չ թէ հարստութիւն ունենալու, այլ ծառայելու մէջ կը կայանայ: Կիւրոս խղճաւով Կրեսոսի այս գծաբառ վիճակին վրայ, իրեն կարեկցութիւն ցոյց տուաւ, բարեկամացաւ և զայն մահէն ազատեց:

Անուս երկտասարդ մը, երբ դպրոց յաճախելու սկսի, կը խորհի թէ օրին մէկը եթէ համալսարանէ տնտղոս մը առնէ երջանիկ

մէկը կ'ըլլայ աշխարհի մէջ, բայց կը սխալի չարաչար: Դաստիարակութիւնը անհատը կրնայ երջանկութեան առաջնորդել՝ սակայն չի կրնար երջանկութեան միակ աղբակը համարուիլ: Պարզ գործաւոր մը կը խորհի թէ օրին մէկը եթէ ընկերական բարձր դիրքի մը արժանանայ երջանիկ կը դառնայ, Բայց այս ալ կը սխալի նոյնպէս: Քանզի ընկերական դիրքը թէև կրնայ անհատը երջանկութեան առաջնորդել, սակայն չի կրնար երջանկութեան միակ զրգապատճառը հանդիսանալ:

Նախօրէն Պոնափարթ իր փառքի զազախակէտին հասած էր, երբ իրեն հարցուցին թէ երջանիկ ես: Ասոր ի պատասխան ըսաւ. «Երբ երկտասարդ էի ու պարզ զինուոր մը՝ երջանիկ էի, բայց երբ աւելի բարձր դիրքերու տիրացայ, հարստութիւնս շատցաւ, փառքս պատիւս աւելցան, նոյն համեմատութեամբ հոգերս ու մտատանջութիւններս բազմապատկուեցան և երջանկութիւնս պակսեցաւ»:

Սողոմոն հրէից մէջ ուսում ունէր, ընկերական բարձր դիրք ունէր, հարստութիւն ունէր և կեանքի ամէն տեսակ հաճոյքները վայելելէ վերջ ըսաւ. «Աւելցնուիլն ունայնութեանց. ամենայն ինչ ընդունայն է»: Մեծն Աղեքսանդր կարճ ժամանակի մէջ երբ ծանօթ աշխարհը գրաւեց որ մը մանուկի պէս սկսաւ լալ և գանգատիլ թէ աստուածներ այս աշխարհը փոքրիկ ստեղծած են, այլևս տեղ մնացած չէր որ գրաւեր և իր փառասիրութեան զոհացում տար: Վստահ կրնաք ըլլալ որ եթէ աշխարհը կրկնապատիկ տարածութիւն ունենար, կրկին դժգոհ պիտի մնար և ինքզինքը դարձեալ ապերջանիկ պիտի համարեր: Որովհետեւ եթէ մէկը ներքին երջանկութեան տիրացած չէ, աշխարհի փառքը, պատիւը, ընկերական դիրքը, պերճանքը չեն կրնար զինքը երջանիկ ընել: Մարդկային կեանքի դարաւոր փորձառութիւնը վկայած է այս ճշմարտութեան միշտ:

Գ. — Այս իրական երջանկութիւնը ի՞նչպէս ձեռք կը բերուի: Նախ՝ կեանքը չի տակ հայեցակէտէն դիտելով: Արտաքին լաւագոյն պայմաններ անհատը յաջողութիւններու կրնան առաջնորդել, և զայն գէթ առժամապէս զուարթ տրամադրութիւններու մէջ պահել, սակայն երբ մէկը

յոռետես է և կեանքը սխալ հայեցակէտով և կամ մտայն ակնոցով կը դիտէ, դժգոհութիւնը իրեն մնայուն յատկանիշը կը դառնայ միշտ: Հետեաբար, յոռետեսի մը համար դժուար է ձեռք բերել այս երջանկութիւնը:

Յոռետեսութիւնը արդիւնք է մասամբ ժառանգական միտումներու, մասամբ առողջութեան խանգարման, մասամբ յոռի գաստիարակութեան և մասամբ աննպաստ միջավայրի: Ահաւասիկ այս պայմաններու ներքեւ, յոռետեսը չի կրնար ինքնիրեն օգնել, և ուստի կը փորձուի ամէն ինչ մուծ տեսնել:

Յոռետեսի և լաւատեսի գաղափարներուն միջեւ տեղի ունեցած տարբերութիւնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ իրերը տարբեր հայեցակէտէ դիտելու ունակութիւնը: Զոր օրինակ, յոռետեսը վարդի թուփին վրայ կը նայի և հոն իր աչքը միայն փուշերու կը հանդիպի, մինչդեռ լաւատեսը հոն բուրուփնաէտ ու գեղեցիկ վարդը կը տեսնէ: Յոռետեսը մեղուի վրայ կը նայի և կը մտանշէ իսկոյն անոր խալթիլ ասեղը, իսկ լաւատեսը կը դիտէ անոր քաղցրահամ մեղրը: Յոռետեսը օրուան վրայ կը նայի և կը տեսնէ հոն միայն գիշերուան մթութիւնը, իսկ լաւատեսը՝ կէսօրուան արեւու կենսատու ճառագայթները: Յոռետեսը գոյներուն վրայ ակնարկ մը կը նետէ և հոն աչքին կը դարնէ միայն սև գոյնը, բայց լաւատեսը կը դիտէ հոն ճերմակը: Ծօրէնհաւը և Հարթմէն յոռետես, իսկ Տէքարթ, Լայպնից և Սթինոգա իբրեւ լաւատես փիլիսոփաներ, գաղափարի այս երկու հակամարտ հոսանքներու մեծ ռահվիրաները կը հանդիսանան:

Իրերուն յոռի կողմերը չանտեսելով հանդերձ անոնց միշտ լաւ կողմերը դիտել և զմեզ մեր ապրած միջավայրի պայմաններուն յարմարցնել, ինչպէս նաև կեանքը զոհողական սրտով ապրիլ աւելի դիւրաւ կ'առաջնորդէ մեզ երջանկութեան քան թէ յոռետես գաղափարներուն հետեւի:

Երկրորդ՝ այս երջանկութիւնը կրնանք ձեռք բերել, անհաւատութիւնը մեր վրայէն ի բաց թօթափելով: Անհաւատը զուրկ է գաղափարական բարձր կեանքի վերացումներէ, և չունի կեանքի համար բարձր իտէալ ու հոգեւոր իրականութիւններու հանդէպ պայծառ տեսիլ: Այն որ զուրկ է

ասոնցմէ, չի կրնար իրերուն վրայ վերէն նայիլ, չի կրնար նիւթէն վեր բարձրանալ, չի կրնար նիւթական աշխարհէն վեր հոգեւոր մթնոլորտի մը մէջ ապրիլ, և հետեաբար չի կրնար ներքին երջանկութեան գաղտնիքին թափանցել: Կրնայ արտաքին յաջողութիւններ ձեռք բերել, բայց չի կրնար ներքին երջանկութեան տիրանալ:

Հաւատքը կը փոխէ մեր ապրելակերպը և մեզի կուտայ բարձր տեսիլ հոգեւոր իրականութիւններու հանդէպ: Մարդ մը այն է ինչ որ իր գաղափարականն է: Մէկը որ վարժուած է իրերուն վրայ հաւատքի աչքով նայիլ, այս աշխարհի անցաւոր բաներուն համար չի մտատանջուիր: Իր հաճոյքն ու ներքին զոհողականութիւնը կը փնտռէ իմացական ու հոգեւոր ոլորտներու մէջ: Արժիւքը երբ վերէն կը թոյլ, վարի խորտ ու բորտութիւնները չի տեսնիր. այնքան լայն հորիզոնի մը առջեւ կը կենայ որ չի հետաքրքրուիր վարի մանր մունր բաներով: Քրիստոնեայ հաւատացեալն ալ երբ հաւատքի աչքերով իրերը դիտէ ու վերանայ դէպի հոգեւոր կեանքի բարձր ոլորտները՝ այլեւս սրտնեղութիւնը իրմէ կը հեռանայ, և կը սկսի վերի բաներով զբաղիլ: Պղատոն կ'ըսէ. «Երջանկութիւնը արդիւնքն է բարձր նկարագրի մը՝ որուն սիւներն են չափաւորութիւն, բարոյական քաջութիւն, խոհեմութիւն և արեւուկութիւն»:

Երրորդ՝ երջանկութիւնը ձեռք կը բերուի ծառայութեան կեանքին նուիրուելով: Անշահախնդիր ծառայութիւնը, և մաքուր շարժառիթով ուրիշներու բարեկալութեան ի նպաստ տեղի ունեցած զոհողութիւններ անհատը կը վարձատրեն երջանկութեամբ: Ամերիկացի Հելլեն Քէլըր արտաքին երջանկութիւնէ զուրկ է, բայց ինքզինքը աշխարհի վրայ ամենաերջանիկ անձերէն մին կը նկատէ, հակառակ որ աչքը կոյր է, ականջը խուլ և լեզուն համր: Երջանիկ է անոր համար որ ինքզինքը ծառայութեան կեանքին նուիրած է: Իրերը Աստուծոյ ակնոցով կը դիտէ: Ծառեր կան այսօր որ աչք ունին կը տեսնեն, ականջ ունին կը լսեն, և լեզունին բաց կը խօսին, բայց Հելլեն Քէլըրի մատուցած ծառայութեան մէկ հարեւրերորդը չեն մատուցաներ մարդկութեան: Մարդ մը այն աստիճան երջանիկ է՝ ինչ համեմատութեամբ որ իրմէ նուազ

քախտաւորներու երջանկութեան պատճառ
կը դառնայ:

Չորրորդ՝ երջանկութեան կրնանք տի-
րանալ Աստուծոյ օրէնքը պահելով և Անոր
հետ միանալով: Եթէ կ'ուզես երջանիկ ըլ-
լալ, սերտէ՛ Աստուծոյ օրէնքը, ֆիզիքա-
կան աշխարհը օրէնքներ ունի, պահէ՛ զա-
նոնք: Ընկերական, քաղաքական ու տն-
տեսական կեանքը օրէնքներով կը կառա-
վարուի, յարգէ՛ զանոնք: Հոգեւոր կեանքը
նոյնպէս իրեն յատուկ օրէնքներն ունի,
հետեւէ՛ անոնց: Մէկ խօսքով, Աստուծոյ
այս լայնատարած տիեզերքը օրէնքներով
չըջապատուած է. մի՛ անարգեր այդ օրէնք-
ները, մի՛ կոտորեր զանոնք, մի՛ հակառակի
անոնց, այլ յարմարցո՛ւր ինքզինքդ այդ
օրէնքներուն, հաշտուէ՛ անոնց հետ և ներ-
դաշնակ ապրէ՛ այդ օրէնքներով: Սենեկա
կ'ըսէ. «Երջանիկ է այն, որուն կեանքը
ներդաշնակ կ'ընթանայ զինքը կառավարող
ընտելեան օրէնքներուն հետ»: Աստուծոյ
խօսքը կ'ըսէ. «Իմ ճամբաներս պահողները
երջանիկ կ'ըլլան» (Առակ. Ը. 32):

Միւս կողմէն, պէտք չէ մոռնալ թէ
երջանիկ ըլլալու համար պայման է նաև
միանալ Աստուծոյ հետ, ինչպէս Փասքալ
կը մատնանշէ. «Երջանկութիւնը Աստուծոյ
հետ միացում է»: Այս միացումը արդիւնքն
է օրինապահութեան: Այն որ Աստուծոյ օ-
րէնքները կը յարգէ, համընթաց քալուածք
մը կ'ունենայ Անոր հետ: Աստուծոյ հետ
միասին քալել կը նշանակէ Աստուծոյ ընտե-
լեան հաղորդակից ըլլալ, Անոր հետ միա-
նալ, միասին ապրիլ և միասին գործել
երկնից թագաւորութեան սուրբ գործին
մէջ, իբրև Անոր գործակատարները երկրի
վրայ: Աստուած ամենամեծ աղբիւրն է
երջանկութեան: Այն որ զԱստուած կը
գտնէ, ինքն ալ կ'երջանկանայ: Քանզի
զԱստուած գտնելով կ'ազատագրուի նախ
իր մեղքերէն, ապա Անոր հետ կենդանի
հաղորդակցութեան մէջ մնալով կը սրբանայ
օր ըստ օրէ և կը վերանայ այս աշխարհէն
դէպի վեր, աստուածային երջանկութեան
բարձրագոյն ոլորտները և որով կը տիրա-
նայ իսկական երջանկութեան:

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի
ընթացքին, մարդ մը կրօնափոխ չըլլալուն
համար բանտարկուեցաւ: Օր մը առտուն
կանուխ զինքը բանտէն դուրս հանեցին և

երեք զինուորներով քաղաքէն դուրս հե-
ռու տեղ մը տարին սպանելու համար:
Հազարապետը հոն մահուան վճիռը երբ
իրեն հաղորդեց, ինքը չտխրեցաւ. ժպտալ
իր գէմքին վրայ էր միշտ, և պատասխա-
նեց հազարապետին այսպէս. «Ես անմեղ
եմ, եթէ քրիստոնէութիւնը չուրանալու
համար զիս յանցաւոր կը նկատէք, հոգ չեմ
ընել, մահէն չեմ վախնար, աւելի նախա-
մեծար կը համարեմ մեռնիլ՝ քան թէ
կրօնքս ուրանալ»: Հազարապետը զարմա-
ցաւ այս պատասխանին վրայ և ըսաւ.
«Ի՞նչն մեղի պէս մահկանացու մարդ չեմ,
ինչո՞ւ մահէն չես սոսկար»: Նախախնամու-
թիւնը ապա զայն հրաշքով մահէն ազա-
տեց. բայց այս բոլոր հալածանքներու
չըջանին, անոր ներքին անդորրութիւնը չի
վրդովեցաւ:

Առաջին դարու մէջ, քրիստոնէական
խումբ խումբ մահուան կը դատապար-
տուէին, և այլևայլ չարչարանքներով կը
սպանուէին, սակայն հոգ չէին ընել: Քան
զի ներքին երջանկութեան տիրացած էին:
Երբ մարդ ներքնապէս երջանիկ է և Աս-
տուծոյ հետ կ'ապրի, մահն իսկ իր առջև
կը պարտուի:

Այս օրինակները բաւական են ցոյց
տալու թէ կեանքի ամենէն գոյնաւ պայ-
մաններուն մէջ իսկ կարելի է անդորր ու
խաղաղ կեանք մը ապրիլ, եթէ մարդ լիռ-
վին տիրացած է ներքին երջանկութեան՝
որ Աստուծոյ պարգևն է քրիստոնէայ հա-
ւատացեալին համար: Եթէ մէկը տիրանայ
այս ներքին, հոգեկան երջանկութեան, ոչ
ոք կրնայ զայն իրմէ յափշտակել, ո՛չ ազ-
քատութիւնը, ո՛չ հիւանդութիւնը, ո՛չ
արկածը, ո՛չ հալածանքը, ո՛չ սուրը, ո՛չ
բանտը, ո՛չ մահը, և ո՛չ ալ երկնքի ու
երկրի վրայ որեւէ արարած: Անիկա իրեն
ժառանգն է ու յաւիտենական գանձը: Այս
գանձը չահելու համար է որ մենք ստեղ-
ծուած ու աշխարհ եկած ենք:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Յոէզեօ, Գալիւլ.

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՆԻՍՏԻ

Ազգային-եկեղեցական ժողովի երկրորդ նիստը կայացաւ Սեպտեմբերի 30ին, նախ Հոգեւոր ձեմարանի դահլիճում եւ ապա Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում, այդ օրը մատուցուած սուրբ պատարագից եւ Ամենայն Հայոց հանգուցեալ Հայրապետ Տ. Տ. Գէորգ Զ. երջանկայիշատակ կաթողիկոսի համար կատարուած հոգեհանգստից յետոյ, ցերեկուայ ժամը 3ին:

Ներկայ են բոլոր հոգեւորական եւ աշխարհական պատգամաւորները: Նիստն աղօթքով բաց է անում Դերաշնորհ Տ. Վահան արքեպիսկոպոսը եւ յայտարարում, որ համաձայն Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու կանոնադրութեան, Հայաստանեայց Եկեղեցու բոլոր եպիսկոպոսները իրաւունք ունեն քուէարկուելու որպէս կաթողիկոսական թեկնածուներ:

Այս հարցի շուրջը բացուում է մտքերի փոխանակութիւն: Տ. Վահան արքեպիսկոպոսն յայտնում է, որ Երուսաղէմի Պատրիարքական Տեղապահ Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ արքեպիսկոպոս Տէրտէրեանը յատուկ նամակով հրաժարում է որպէս կաթողիկոսական թեկնածու քուէարկուելուց: Պատգամաւորների խնդրանքով Տ. Շնորհք ծայրագոյն վարդապետը կարդում է Տ. Եղիշէ Արքեպ. Տէրտէրեանի զրաւոր հրաժարականը, որ ժողովն ընդունում է ի գիտութիւն:

Ընտրութեան կարգի շուրջ եղած մտքերի փոխանակութիւնները շարունակուում են: Ելոյթ են ունենում եւ հոգեւորական, եւ աշխարհական պատգամաւորներից շատերը, որոնք թեր եւ դէմ կարծիքներ են յայտնում կաթողիկոսական ընտրութեան կարգի մասին: Քննարկութեան նիւթ ծառայող զլխաւոր հարցն այն էր, թէ Կաթողիկոսն ընտրուելու է լոկ ներկայ եպիսկոպոսներից, թէ՞ բացակայ եպիսկոպոսներն եւս պէտք է նկատել որպէս թեկնածու:

Ի վերջոյ ժողովը որոշում է նոյնութեամբ պահպանել Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու հնաւանդ սովորութիւնը եւ ընտրութիւնը կատարել Հայաստանեայց Եկեղեցու բոլոր եպիսկոպոսների ցանկի վրայից:

Հարց է առաջանում այն պատգամաւորների մասին որոնք միաժամանակ լիազօրուած են մէկ կամ երկու, նոյնիսկ աւելի թեմերից: Օրուայ նախագահ Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Դաւիթեանը մանրամասն բացատրում է եւ հիմնաւորում այն փաստը, որի համաձայն իւրաքանչիւր պատգամաւոր իրաւունք ունի ներկայացնելու մէկ թեմ եւ ունենալ միայն մէկ ծայն:

Այս բոլորից յետոյ օրուայ առեւտակտը յայտարարում է նիստը փակուած եւ վիճաբանութիւններն աւարտած:

* * *

Ժողովը ձեմարանի մեծ դահլիճում դադարեցում է ժամը 4ին եւ 15 վայրկեանի ընդմիջում շնորհում: Ընդմիջումից յետոյ պատգամաւորները, թափօր կազմած, ուղեւորում են Մայր Տաճար՝ կաթողիկոսական ընտրութիւն կատարելու: Մայր Տաճարի մուտքի մօտ ստուգւում են պատգամաւորների մանդատները, որից յետոյ նրանք ներս են մտնում: Մայր Տաճարի դռները փակւում են եւ կողմնակի ոչ մի մարդ, բացի պաշտօնական պատկերահաններից, չի մնում Տաճարում: Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու Կանոնադրութեան համաձայն, կարդացւում են Հայաստանեայց Եկեղեցու բոլոր 21 եպիսկոպոսների անունները, որոնք իրաւունք ունեն քուէարկուելու իրեն

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան թեկնածուներ: Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեանը կարդում է պատգամաւորների երգումը, որը պատգամաւորները կրկնում են յոտնկայս եւ խմբովին:

Ընտրուում է երեք հոգուց բաղկացած հաշուիչ մարմին հետեւեալ կազմով՝ նկարիչ-ակադեմիկոս Մ. Սարեան, պ. Հրանդ Նասիպեան եւ պ. Տիգրան Պոյաճեան: Պատգամաւորները ստանում են սահմանադրական քուէաքարտեր՝ իրենց ցանկացած թեկնածուին ծայն տալու համար:

Տ. Վահան արքեպիսկոպոսը, պարզաբանութեան կարգով, յայտնում է, որ իւրաքանչիւր պատգամաւոր իրաւունք ունի միայն մէկ եպիսկոպոսի ծայն տալու:

Քուէատուփերի մօտ են Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեանը եւ Տ. Դերենիկ եպիսկոպոս Փոլատեանը: Քարտուղարութեան անդամներ Տ. Շնորհք ծայրագոյն վարդապետը եւ պ. Հ. Առաքելեանը կարդում են պատգամաւորների ցուցակները: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրելու մեծ ու սրբազան արարողութիւնն սկսում է եւ պատգամաւորները, մէկիկ-մէկիկ, մօտենում են քուէատուփերին եւ նրանց մէջ գցում իրենց ծայնը պարունակող քուէաքարտերը: Քուէարկութեան մասնակցում են 136 պատգամաւորներ:

Քուէարկութիւնն աւարտում է ժամը 5.30ին: Գործի է անցնում հաշուիչ լանձնաժողովը: Քուէատուփերը բացում են եւ նրանցում եղած քուէաքարտերը ստուգում ու բարձրածայն կարդացում են:

Ընտրութեան թուերը ցոյց են տալիս, որ

Տ. Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեանն ստացել է 125 ծայն:

Կոստանդնուպոլսի Պատրիարք Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսն ստացել է 6 ծայն:

Տ. Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանեանն ստացել է 2 ծայն:

Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Գալֆայեանն ստացել է 1 ծայն:

Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեանն ստացել է 1 ծայն:

Տ. Տիրան արքեպիսկոպոս Ներսոյեանն ստացել է 1 ծայն:

Քուէատուփ է գցուած ճերմակ քուէաքարտ 1 ծայն:

Ընտրութիւնից յետոյ օրուայ նախագահ Տ. Մամբրէ արքեպիսկոպոս Գալֆայեանը ամբողջ ժողովի կողմից շնորհաւորեց նորընտիր Կաթողիկոսին եւ բարեմաղթութիւններ արեց երկար եւ արդիւնաւոր պաշտօնավարութեան համար: Եպիսկոպոսները ողջագուրեցին նորընտիր Հայրապետին եւ հոգեւորական դասը երգեց «Էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականը: Այս միջոցին Մայր Տաճարի կոչնակները ի լուր բոլորի աւետեցին նոր Հայրապետի ընտրութիւնը:

Վերջում ինքը, նորընտիր Հայրապետը ջերմ յուզմունքով արտասանեց իր շնորհակալական խօսքը, այն վստահութեան համար, որ ցոյց տուեցին պատգամաւորները իր անձի նկատմամբ եւ հայցեց Աստուծուց օգնական եւ մարտակից լինել իրեն վասն շինութեան եւ հաստատութեան եկեղեցւոյ եւ վասն բարօրութեան եւ խաղաղութեան Մայր Հայրենիքի: Ապա նորընտիր Վահագն Հայրապետը «Պահպանիչ» ու լուր տուեց իր առաջին օրհնութիւնը եւ զրանով փակուեց Ազգային-Եկեղեցական ժողովի նիստը: Պատգամաւորները, թափօր կազմած, դիմեցին դէպի Վահագն եւ այնտեղ համբուրելով նորընտիր Հայրապետի Աջը, արտայայտեցին իրենց բարեմաղթութիւնները եւ բաժանուեցին իրենց վեհ պարտականութիւնը կատարած լինելու գիտակցութեամբ:

Ազգային-Եկեղեցական ժողովի ԲԱՐՏՈՂԱՐՈՒՐԻՈՆ՝

1. Շնորհիք Ծայրագոյն Վարդապետ Գալուսեան

2. Հայկ Առաքելեան

3. Սմբատ Դովլատեան

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Զ Ո Ղ Ը

Եւ իբրեւ սպառեաց զամենայն,
կրստեւ որդւոյն, յարուցեալ եկն
առ հայր իւր:

Ու ան կ'երթար
Աւետարհ օտար,
Կրստեւ որդին սանուսէրին,
Նշենիներ երբ զարնան մէջ
Բաժակ բաժակ կը խմէին
Արեւներու դողն ու ոսկին:

Կը մեկնէր ան,
Անգոսնելով կարգն ու օրէնք
Հայրենի սան,
Արցունքն իր հօր:

Ու ան կ'երթար,
Բացած սիրսն իր տենչանքներու
Հազարքելեան,
Ոստաններու հոխ ու վարքամ,
Լեցուն կեանքի եւ հեշուրեան
Սարսուռներով:

Կ'երթար այսպէս,
Վառելէ վերջ աստղը վերին
Սիրտերուն խորն անոնց բոլոր՝
Որոնք օր մը ձեռներն իրենց
Երկարեցին զերթ պողոտայ,
Անդունդներէն՝
Գազարներու սանելու զինք:

Ու ան կ'երթար
Նման աստղին որ կը ցոլայ
Խորն երկնքին,
Շատութենէն իր կրակին,
Հօրն աչքերուն՝
Ճամբան անծայր գետ էր հոսուն
Որ կը սանէր իր սիրելին:

* * *

Տարիներ վերջ
Ան ետ կուգար,

Անմիտ որդին սանուսէրին,
Երնելէ վերջ երազներն իր
Հովերուն սառ,
Իր ուտերուն ծուէն ծուէն
Պատմութեանն է հօրեմական:

Ան ետ կուգար,
Հաւաքելու բոցեր տրտման
Սերմը որոնց, ափէն անվարձ,
Նետած էր ան հոգիներուն:

Դրան շէմին՝
Հայրն է նորէն բացող քեւեր,
Ընդունելու
Լոյսերուն սակ արցունքներու,
Հեռուէն եկող իր սիրելին,
Վրժիտ, տգիտ, սրտապատառ
Թշուառութիւն, բնուկ ու կեղ,
Խառանհար,
Կրծեր մաշեր են իր միսեր:

* * *

Խնկոյք է մեծ,
Մոռութեամբ է եզրն պարտաւ,
Բացումը զինին քակոյկներու,
Պար, խիղճ ու երգ,
Տարիներով սուգի նսած
Յարկին ներքեւ:

Հայրն ալեւոր, համակ ժպիտ,
Կանքեղ արծարծ
Մութին դիմաց տարիներու,
Կարօտազին՝
Յառած աչքերն արցունքով լի
Վերադարձող իր որդիին,
Պատկերն որուն իր սրտին մէջ
Կը մընայ նոյն՝
Ինչպէս դախտ մը կորուսեալ
Որ անցեալէն ետ զալ ուզէր:

Բաց է սեղանն՝
Սրին նրման սանուսերին,
Կուգան կարգով՝
Բարեկամներ մօս ու հեռու,
Ու կը բազմին սեղանին շուրջ:
Կը պսակուին ու կը հնչեն
Բաժակները ուրախութեան,
Տանուսերին քաղցը սակայն
Կ'ամոթուի լոկ,
Վերադարձող իր որդիին
Քաղցըր տեսով:

Հօրը կողքին,
Մըռալ նսած է մեծ որդին,
Իր քրքներուն՝
Քամահրանի դառըն ժպիս,
Նայելով խոր
Դարձող եղբոր,
Որ գլխիկոր կը մընայ լուռ,
Ծալներուն մէջ իր նոր հագած
Պասմունանին,
Վախցած կարծես
Իրեն նետուած նայուածներէն
Հազարիմաս:

* * *

Գիշեր էր խոր,
Մեկնած էին կոյնականներ,
Կրսեւ որդին՝
Նսած անիւն մահնի եզրին,
Կը սպասէր դեռ:
Պարապ մ'անհուն իր հոգւոյն մէջ
Յրսասարսուտ կը բանայ թեւ:

Հովն է փրջեր
Կրակներուն՝ իր հիմաուորց,
Ու կործաներ ըզզխանին իր:
Սէրն աշխարհին,
Որ վառեցաւ օր մը իր մէջ,
Սոսդի մը պէս նորանըւան
Խանձող է սեւ,
Երազներու մոխրին ներքեւ:

Գիշերին մէջ,
Չեռն ի ծնօս, մահնի եզրին՝
Կը սպասէր դեռ,
Կրսեւ որդին սանուսերին,
Երբ ներս մտաւ եղբայրն երէց
Խորն աչքերուն,
Քամահրանի ժըպիսը նոյն:

— Քու մեկնումիդ համար բնաւ
Չունեցայ ցաւ,
Այն օրերուն կ'երբայիր դուն
Հեռու աշխարհ
Թերեւազնաց ու խանդավառ:
Արեւուն մէջ կը քաղցրանար
Հասակդ աղուոր,
Ու պասմունանդ առտուան հովէն
Կը սրսըքիար,
Ինչպէս վաղուան յոյսը պայծառ:
Ես բերկրանէս,
Հաւասայ որ կ'ուզէի լալ,
Ինձ կը քրքէր թէ վերսին
Կը ծնէիր կեանքին համար:

Բայց կուլաս դուն,
Ինչպէս կուլան բոլոր անոնք
Որոնք պաշտուած կը դառնան եւ,
Երազներու սասափ նամբէն,
Կոխկըրտելով անցեալն իրենց:
Արեւոյսը դեռ չբացուած

Կը մեկնիմ ես անվերադարձ,
Այնքա յառած այն հեռաւոր
Ու սրբազան բոցին աղուոր,
Որ կը բոխի մեր հոգիէն
Խորհակելով թելերն ամէն
Քրմայներու,
Առաջնորդող բարձունքներու
Խորհրդագեղ, արեան նամբով:
Արեւոյսը չբացուած դեռ
Կը մեկնիմ ես
Մնաս բարով:

Ե.Գ.Ի.Վ.Ա.Բ.Գ.

ՈՉ ՈՔ ԱՅՍ ԳԻՇԵՐ

Ոչ ո՛ր այս գիշեր՝ որ սիրքս յուզէ.
 Ու խորունկ երգեր՝ ծառերուն մէջ հին,
 Հովին, սերեւին, դողուն ծաղիկին,
 Հոգիս կը փակեն ... անցեալս է կ'իջնէ:
 Ոչ ո՛ր այս գիշեր՝ որ սիրքս յուզէ:

Սիրքս գարունի՛ն կը սպասէ կարծես ...
 Աւունի դողուն ծառերն ալ այնպէ՛ս
 Կը նային յոյսով, ու խո՛ր՝ կ'երկարին
 'Էպի հեռալի ձայները հողին:
 Սիրքս գարունի՛ն կը սպասէ կարծես ...:

Մաղուող սրճութիւն մը մեղմիւ, նորէն,
 Զերք զլուխ մ'աղուոր՝ հիւսիք փակելէն
 Հոգիս կը փակէ, անցեալս է կ'իջնէ:
 Սիրքս՝ գարունին, կարծես բռնէր է.
 Ոչ ո՛ր այս գիշեր՝ որ սիրքս յուզէ ...:

Շ Է Ն - Մ Ա Հ

* * *

Քարաւանները կուգային զրուարք,
 Զրուարք կ'անցնէին, երբ մանուկ էի,
 Սրիս հետ նրանց զանգը կը զնգար,
 Երբ հանապարհին մի գառնուկ էի:

Հիմա էլ կը գան ... եւ յաւերժ պիտի
 Ղօղանջեն մեր հին համբէփ վրայ,
 Բայց էլ չի զնգում զանգակն իմ սրտի, —
 Ա՛խ, մանկութիւնս եւ լեզուակը նրա ...

ՅՈՎՀ. ՇԻՐՍԶ

ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

Ի՞նչ պիտի ըլլար Արշակ թագաւորի գիրքը Արեւմտեան Կայսրութեան այս նոր տիրոջ հանդէպ, որ այնքան տարբեր էր իր նախորդէն: Կամ հարցումի միւս փոփոխակը տանք: Ի՞նչ պիտի ըլլար Յուլիանոս Կայսերի գիրքը Արշակի հանդէպ, հիմա որ, փոխանակ Կոստանդինոսի տառամտոտ, պաշտպանողական և կոխէ խուսափողի սաղմովաւորութեան, վճռական մահու կենաց յարձակումով մը Յուլիանոս կ'առաջագրէր Շապուհ Բ. Սասանեանին վրձակեցնել Դարեհ Կողոմանոսի բախտը, այսինքն՝ կործանում Պարսկական Կայսրութեան:

350էն ի վեր, երբ Արշակ Կոստանդինոսի հետ կնքեց բարեկամական դաշինքը, շատ ջուրեր, երբեմն պղտոր, անցեր էին քաղաքական կամուրջներու տակէն:

Հայաստանի ներքին ճակատի վրայ, թագաւորի անտեղիտալի պայքարը, մէկ կողմէ մեծ նախարարներու կեդրոնախոյս փոթակները բխցնելու, միւս կողմէ, միևնոյն նախարարական կազմի մէջ գոյութիւն ունեցող Պարսկական Կուսակցութեան Շապուհի ի նպաստ գործունէութեան հետքահետէ աճող թափը խորտակելու, Արշակը դրած էին անել կացութեան մէջ: Իսկ վերջին քանի մը տարիներուն, 358-360, Բիւզանդա-Պարսկական պատերազմի մէջ Շապուհի յաջողութիւնները պաղեցուցեր էին հայ արքայի Բիւզանդասիրական աւելներ:

Հայաստանի ապահովութեան տեսակէտէ՝ Արշակի համար — թերեւս ունէ Արշակունի թագաւորի համար — ամենաբաղձալի քաղաքականութիւնը բացարձակ չեղոքութիւն պահպանելն էր, երկու հզօր դրացիներու բախումի պարագային: Արշակ նոյնիսկ ջանացեր էր այդ ուղղութեամբ դժուարին փորձն ալ ընել⁽¹⁷⁾: Բայց այդ հնարաւոր չէր թէ՛ արտաքին և թէ՛ ներքին ճնշման պատճառաւ:

Հետեւաբար, հայ դիւանագիտութեան այդ չարաբաստիկ մղձաւանջը, Բիւզանդա-Պարսկական պատերազմ, պիտի դարանէր ևս փորձաքարի զարնելու Արշակի հնարամտութիւնը:

Ալ յայտնի էր, որ Յուլիանոսի արշաւանքը ամենածանրակշիռն էր Դիոկղետիանոս Կայսեր օրերէն ի վեր, և ակնկալելի էր որ ճակատագրական մեայուն անդրադարձում պիտի ունենար թէ՛ Մերձաւոր Արեւելքի և թէ՛ Հայաստանի բախտին: Դժուար էր գուշակել թէ որ մէկ կողմը վերջնական յաղթանակը պիտի տանէր: Արշակ թագաւոր գէտ առ գէտ կը գտնուէր երկու քաջավարժ ըմբշամարտիկներու, հաւասար զօրութեամբ և հաւասար ճարպիկութեամբ:

Բայց պատերազմներու բախտը ատուածներու մինակ ծանօթ է: Ռազմավարական անակնկալ խաղ մը, կամ սխալ շարժում, կրնայ հզօրագոյնը պարտութեան առաջնորդել, և այդպիսով կանխատեսուած հաշիւները ի դերեւ հանել:

362 թուականին, Արշակ թագաւոր, ի շարս Արեւելքի միւս ազգերուն, պատգամաւորութիւն մը զրկեց Յուլիանոսի: Ո՛չ մինակ Կոստանդինոսի և հայ թագաւորի միջև կայացած դաշինքի մասին խորհրդակցելու, այլ, ինչպէս Ամմիանոս կը գրէ, խնդրելու Յուլիանոսէն որ խաղաղութիւնը պահպանէ⁽¹⁸⁾:

Երկու հաւասարազօր թշնամիներու մէկգմէկու ուժէն ակնածանքը յաճախ խաղաղութիւն կը պարտադրէ: Նոյնիսկ այդպիսի ձկտեալ գոյալվիճակ մը նախընտրելի էր աղէտալի շարագուշակ պատերազմի մը:

Արշակ անել կացութեան մը կ'ենթարկուէր: Մանաւանդ Յուլիանոս Կայսեր հեթանոս մը ըլլալու պարագան, ոչ մինակ քրիստոնեայ հայ թագաւորը ալ աւելի չփոթեցնելու կը ծառայէր, այլ Հայաստանի Պարսկական Կուսակցութեան հացին իւղ կը քսէր:

Յուլիանոս բոլորովին աննկատ թողուց խաղաղութեան համար եղած դիմումները: Նոր Աղեքսանդր մը, որ գալիք պատերազմը կը նկատէ իր երիտասարդ կեանքի գինու-

(17) Խորենացի, Գ. 19:

(18) Ammianus, XXII, 7, 10.

բական փառքին գազաթնակեալը, ի՞նչպէս կրնար կարեւորութիւն ընծայել նման թեւադրանքներու կամ խորհուրդներու: Իր ինքնավստահութիւնը չափ ու սահման չունէր, մանաւանդ որ խաղաղ եւրոպա մը ձգած էր իր ետին, նոր կայսեր անունին սարսափը զսպած ըլլալով քանիցս պարտւած բարբարոսները, որոնցմէ շատեր այժմ իր իսկ հրամանին տակ կը կոռէին:

Յուլիանոս կոստանդնուպոլսէն Անտիոք հասաւ, ապա Տարսոն հաստատուելով իր հոկայական պատրաստութեան ընթացք տուաւ:

Այժմ շատ մը ժողովուրդներու ներկայացուցիչները զիմեցին անոր և իրենց օգնութիւնը առաջարկեցին մօտալուտ վիթխարի յարձակողականին:

Կայսրը գերագոյն ինքնավստահութեամբ մը մերժեց օգնութեան առաջարկները, և հպարտօրէն յայտնեց թէ՝ վաչել չէ որ Հռոմէական կայսրութիւնը ինքզինքն պաշտպանէ օտարներու օժանդակութեամբ: Ընդհակառակը, Հռոմի պարտականութիւնն է իր ուժովը պաշտպանել իր բարեկամները և գաշնակիցները՝ երբ անոնք պէտք զգան նման պաշտպանութեան⁽¹⁹⁾:

Արշակ թագաւոր որքա՜ն մեծ գոհունակութիւն պիտի ունենար եթէ ինքն ալ Յուլիանոսի ակնարկած բարեկամներու և գաշնակիցներու կարգին ըլլար:

Հայ թագաւորի պարագային, Յուլիանոս մոռցաւ իր հպարտութիւնը, մոռցաւ իր սոնքացող վստահութիւնը Հռոմէական անպարտելիութեան, և Արշակին կտրուկ հրաման զրկեց զօրաւոր բանակ մը կազմելու և սպասելու իր տնօրինութեան⁽²⁰⁾:

Յուլիանոսին հայ թագաւորին զրկած նամակը ամբարտաւան ոճ մը ունի, այնքան գոռոզ և անարգական, որ շատ մը բանասէրներ կեղծ կը համարին զայն: Բայց կայսրը Արշակը «բարբարոս» մը նկատելուն, և այդ ալ քրիստոնեայ մը, զինք վախճընելու յարմարագոյն ոճ համարած է սպառնալի ամբարտաւանութիւնը: Ծանօթանալով Յուլիանոսի խառնուածքին, աստուածներու ընտրելին ըլլալու իր գերադաս համոզումին, անհաւանական չէ բնաւ որ Յուլ-

իանոս զիտումնաւոր կերպով անարգական շեշտ մը տուաւ իր գրութեան:

Յամենայն զէպս, եթէ այս նամակը կեղծուած էր և յետոյ, Յուլիանոսէ մնացած և մեզի հասած գրական գործերու և նամակներու մէջ գտնուած, շատ կանուխէն կեղծուած ըլլալու էր, քանզի Հինգերորդ դարուն՝ եկեղեցական պատմիչ Սողոմէն արդէն կը յիշէ այս նամակը⁽²¹⁾: Ինչպէս նաև միւսնոյն դարուն՝ Մովսէս Խորենացի, (թէև Տիրան թագաւորին ուղղուած ցոյց կուտայ այդ): Մենք սոյն նամակը վաւերական համարողներէն ենք:

Տանք նամակը, քիչ յապաւումներով: «Առ Արշակ, Սատրապ Հայաստանի. — «Ահապարէ՛ Արշակ, թշնամիի պատերազմական գծին երթալու և աւելի արագութեամբ քան կրնամ ըսել քեզի, զինէ՛ աջ ձեռքդ Պարսիկներու յիմարութեան դէմ: Իմ զինուորական պատրաստութիւններս և իմ հաստատ նպատակս հետեւեալ երկուքէն մէկն է: Կամ վճարել բնութեան հարկը (մեռնիլ) պարթև հողի վրայ, աժե-նափառաւոր յաղթանակներ տանելէ վերջ և թշնամիներուս ամենատարաւիթի կուրուստներ պատճառելով, կամ յաղթել գա-նոնք աստուածներու օգնութեամբ և վերադառնալ իմ հայրենիքը որպէս յաղթական հերոս ... Հետեւաբար դուն ալ մէկզի պէտք է ձգես ծուլութիւնը և խաբերայութիւնը, և այն բոլոր թանկագին նուէրները, որ շուրջ և զեղիս կոստանդինոս ի դուր թափեց քու և քեզի պէս բարբարոսներու գլխին, և այժմ կը զգուշացնեմ քեզ, լսե՛ ինձի, Յուլիանոս, գերագոյն բօնրիՖ, Կեսար, Օգոստոս, ծառայ աստուածներու և Արէսի, կործանիչ Ֆրանկներու և բարբարոսներու, ազատարար Գաղիոյ և Իտալիոյ: Բայց եթէ դուն ուրիշ խորհուրդ կը ծրագրես, քանզի իմացած եմ որ խաբերայ մէկն ես, պատերազմի մէջ երկչոտ և ամբարտաւան, ինչպէս ներկայի պարագաները կ'ապացուցանեն, յիրաւի, լսած եմ որ արքունիքիդ մէջ գաղանարար կը թաղցնես հասարակաց բարօրութեան մէկ որոշ թըշնամին — առ այժմ այս խնդիրը կը յետաձգեմ մինչև պատերազմին ելքը ... Վստահ գիտցիր որ դուն զիւրին զոհ մը պիտի ըլ-

(19) Ammianus, XXIII, 2, 1.

(20) Ammianus, XXIII, 2, 2.

(21) Sozomen, VI, c. 1.

լաս Պարսկաստանի զօրութեան երբ տունդ և օճախդ, քու ամբողջ ցեղդ և Հայաստանի թագաւորութիւնը ամէնը մէկ պիտի այրին: Եւ Մծբին քաղաքն ալ բաժնեկից պիտի ըլլայ քու դժբախտութեանդ, որովհետեւ այս բաները երկնային աստուածներ շատոնց ինծի կանխաշայտեցին»⁽²²⁾:

Եթէ Արշակ զգայուն մէկն էր, — և ո՞ր թագաւորն է նման նախատինքի հանդէպ անզգայ մնացող — իր վերաւորում արժանապատուութիւնը մեծապէս կրնար ազդել իր վերջնական որոշումին: Մանաւանդ երբ Արշակ բազմատէր Յուլիանոսի անարգական ժեստը կոստանդինոս կայսեր այնքան զգուշաւոր և սիրալիր վերաբերումին: Արշակունի արքայական ընտանիքը Հայաստանի մէջ աւելի քան երեք հարիւր տարուայ պատկանելի հնութիւն մը ունէր, միևնույն առաջին քանակական զոռոզ երիտասարդին ընտանիքը հազիւ վաթսուս տարուայ կեանք, կը սկսէր կոստանդինոսի և կը վերջանար իրմով: Այս պարագան իսկ հատու շեշտ մը կուտար Յուլիանոսի արհամարհական ելոյթին:

Արշակ իր ճգնաժամային խորհրդածութեանց մէջ մտահան չէր կրնար ընել իր Պապ գաւազը, որ պատանդ կը գտնուէր կոստանդինոսի պոլիս: Անկասկած, յաւակնոտ կայսրը, Արշակէն դժգոհելու պարագային, սպանել կրնար տալ արքայորդի պատանեակը, ինչպէս ատենօք կոստանդինոս մահուան դատապարտած էր իր մօտ պատանդ մնացած Արշակի եղբայր Տրդատը:

(22) Julian, Letter 57, Vol. 3, p. 197: Արգեօք ո՞վ կրնար ըլլալ «Հասարակաց բարօրութեան թշնամի» անձնաւորութիւնը, որուն Արշակ իր արքունիքին մէջ թաքցուցեր է:

Ողջմէն կը գրէ. «Յուլիանոս զրեց Արշակին, Հայաստանի թագաւոր, մին չոմայեցիներու զաշնակիցներէն, պատերազմի մէջ օգնութիւն ուղղելով, իր նամակին մէջ Յուլիանոս անտահման ամբարտաւանութիւն ցուցադրեց. ան յոխորտաց այն բարձր արժանիքներու մասին որ զինք արժանի ըրած էին կայսրութեան, և ընդունելի աստուածներու: Ան անարգեց կոստանդինոսը, իր նախորդը, որպէս կնամարդի խառնուածքով և ամբարիշտ ինքնակալ մը, և նախատանքով արտայայտուեցաւ Քրիստոնէութեան դէմ: Ան ըսաւ Արշակին թէ եթէ իր ցուցմունքներուն համաձայն չլարժի, Աստուածը՝ որուն Արշակ կը լքուտակէր պիտի չկրնայ պաշտպանել զինք Յուլիանոսի վրէժխնդրութենէն»:

Որքան ալ Արշակ թագաւորի գերազոյն իղձն էր չեղոք մնալ այս տիտանական մաքառումին, գիտէր թէ այդ կարելի չէր: Իսկ եթէ չեղոքութիւնը անհնար էր, ի՞նչ պիտի պատահէր Արշակին և Հայաստանին, եթէ ան պարտուող կողմին հետ դաշնակցած ըլլալու դժբախտութիւնը ունենար: Յուլիանոսի նամակին վերջին տողերը սնամէջ սպառնական արտայայտութիւն մը չէր, երբ կ'ըսէր թէ իր պարտութեան պարագային, հայ թագաւորին տունն ու օճախը, Արշակունի ցեղը և Հայաստանի թագաւորութիւնը պիտի խորտակուէին, ինչպէս նաև արևելքի պաշտպանողական այդ մեծ ամբարտակը Մծբին պիտի իյնար:

Տեսնելով երկու կողմերու ալ ամենի պատրաստութիւնները, Արշակ օւէ կասկած չունէր թէ այս մէկ պատերազմի ելքը ճակատագրական հետևանք կրնար ունենալ Հայաստանին: Հայ թագաւորը, հաւատարիմ իր դաշինքին, ի՞նչպէս կրնար մէկ կողմէ օգնական ուժ զրկել Յուլիանոսին, միւս կողմէ ալ Շապուհին հաւատացնել թէ եղածը ստիպողական հարկադրեալ քայլ մըն էր երևոյթները փրկելու, և թէ հայ թագաւորը բնաւ միտք չունէր իրապէս մասնակցելու պատերազմին, և առաջին առթիւ ձեռքերը լուար ու մէկդի քաշուէր:

Այս դժուարին հակասական փորձն էր որ ըրաւ Արշակ: Թերևս վարպետ դիւանագիտական խաղ մը, թէև անագորոյն:

Յուլիանոս 30,000 զինուոր յանձնեց երկու հրամանատարներուն, Պրոկոպիոս և Սերաստիանոս, պահպանելու վերին Տիգրիսի ճակատը, որպէսզի այդ անպաշտպան կողմէն թշնամին յանկարծական յարձակումներով չվտանգէ իր թիկունքը: Ան նաև հրամայեց որ եթէ պայմանները նպաստաւոր համարին՝ այս երկուքը միանան Արշակ թագաւորի տրամադրելիք բանակին և կորդուած ու Մոկաց գաւառներէն անցնելով մտնեն Ատրպատական, և ապա հարաւ դառնալով միանան իրեն երբ տակաւին ինք Ասորեստանի մէջէն կը յառաջանար դէպի Տիգրոն⁽²³⁾:

Արշակի հրամանով, Հայաստանի հարաւային բանակի հրամանատար Զօրա Ռըշտունին իր գունդերով միացաւ Յուլիանոսի

(23) Ammianus, XXIII, 3, 5.

երկու զօրավարներուն, և Ատրպատական մտնելով Ձիւլիակոմոն կոչուած բարեբեր զաւառը արշաղեց⁽²⁴⁾։

Այս առաջին ներխուժումէն վերջ Զօրան յանկարծ ետ քաշուեցաւ իր բանակով⁽²⁵⁾։ Հայ օգնութենէ զրկուած, Բիւզանդական հրամանատարները, մէկգմէկէ նախանձելով, իրենց ընելիքի մասին վիճեցին անվերջ, և այդ պատճառաւ ալ իրենց զունդերը մնացին անգործ Տիգրիսի վերին ափերուն և ուէ փորձ չըրին Յուլիանոսի օգնութեան երթալուն⁽²⁶⁾։

Խորենացին Զօրայի ետ քաշուելուն պատճառ ցոյց կուտայ անոր քրիստոնէական ջերմեռանդութիւնը, որով իր զինուորներուն կը յայտնէ թէ մեղաւոր բան է իրենց պէս քրիստոնեաներու հեթանոս կայսեր մը օգնել, և կը հրամայէ դառնալ Հայաստան։

Հաւանական է մտածել թէ ճշմարիտ քրիստոնեաներու աչքին սրբապիղծ արարք մը համարուէր քրիստոնէութեան թշնամի հեթանոսի մը հրամանով անբաղձալի պատերազմի մը մասնակցիլ։ Բայց կը փորձուինք հետեցնել թէ Զօրա Ռշտունիի անակընկալ քայլը Արշակի ծրագրին մէկ մասն էր, և թեւագրուած Արշակէ։

Շապուհ բնականաբար բողոքեց Արշակին Զօրայի պարսկական հողամաս արշաւելուն համար։ Միաժամանակ Յուլիանոս իմացաւ եղածը, և ալ աւելի սպառնալից նամակով իր զայրոյթը յայտնեց կատարուածին, և պահանջեց Զօրայի պատժուիլը։

Ի՞նչ կրնար ընել Արշակ, կերպով մը գոհացնելու երկու թագաւորներն ալ։

Հայ թագաւորի առած քայլը, ի պատասխան եղած բողոքներուն, կրնար ողորքել և գոհացնել Շապուհն ալ, Յուլիանոսն ալ։ Թէև անգութ բան էր։

Արշակ մահուան դատապարտեց Զօրա Ռշտունին⁽²⁷⁾։

363ի գարնան, Յուլիանոս սկսաւ իր մեծ յարձակողականը։ Հազարաւոր նաւեր եփրատի վրայ, և հսկայական բանակը գետի ելերքէն յառաջացան դէպի Տիգրոն⁽²⁸⁾։

Կայսրը յաղթական զնացքով հասաւ Պարսիկ մայրաքաղաքի առջև։ Իր նաւերը այրել տուած էր։ Հաւանաբար մայրաքաղաքը երկար պաշարուեով կրնար գրաւել։ Այդ չըրաւ։ Հիւսիսէն ակնկալած օգնական ուժերը, Պրոկոպիոս և Սեբաստիանոս զօրավարներուն և Արշակ թագաւորին, չհասան։ Յուլիանոս, Տիգրիսի ձախ ափին, թշնամի երկրի մէջ, նահանջի հրամանը տուաւ, գետի ափն ի վեր, դէպի հիւսիսային Միջագետք։

Շապուհի զուգարտակները այժմ մէջտեղ ելան, և օրըստօրէ իրենց յարձակումներով նեղը ձգեցին նահանջող բանակը։

Ընդհարումի մը պահուն Յուլիանոս վիրաւորուեցաւ և մեռաւ։ Նեղը ինկած բանակի ճակատագրական վիճակը ալ աւելի բարդացաւ։ Յուլիանոսի ընտանիքէն ոչ մէկ անձ գոյութիւն ունէր. ուստի անոր յաջորդելիք կայսեր մը ընտրութիւնը կրնար զժուարթութիւններու բախիլ։

Արշակ խորունկ շունչ մը քաշած ըլլալու էր, ամբարիշտ և սպառնացող հեթանոսի ահա այսպէս անակնկալօրէն քաղաքական թատերաբեմէն անհետանալուն։

Արքայորդի Պապին ալ զլխէն մահացու վտանգը հեռացած պիտի ըլլար։

Սակայն ի՞նչ պիտի միջավայրի մը մէջ կ'ապրէր Պապ։

Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ ամենէն տաղանապալի մէկ շրջանը կը զուգագիպի Պապի պատանեկան տարիներուն, և հայ արքայազունի ատկէ ստացած տպաւորութիւնը մնայուն պիտի ըլլար և հետագային մեծապէս զունաւորէր իր քայլերը։

Այժմ պահ մը թողունք Հռոմէական աղէտահար բանակը Տիգրիսի երկայնքին, և մեր ուշադրութեան նիւթ դարձնենք Քրիստոնեայ Եկեղեցին։

ՀՐԱՆԳ Բ. ԱՐՄԷՆ

Շապուհէն (15)

(24) Խորենացի, Գ. 15, Ammianus, XXV, 7, 12.

(25) Խորենացի, Գ. 15.

(26) Ammianus, XXI, 7, 8.

(27) Խորենացի, Գ. 15.

(28) Այս համբաւաւոր արշաւանքի մանրա-

մասնութիւնները զանց կ'ընենք, Հետաքրքրուողները կրնան կարգաւ ժամանակակից Ամիա-նոսի պատմագիրքը, Հեղինակը Յուլիանոսի բանակին մէջ կը գտնուէր, Կամ Edward Gibbonի հռչակաւոր գործին ԻԳ. գլուխը։

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

12րդ ԳԱՐ

9.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏ ԵՌԱՀԱՆՆԷՍ

12րդ դարում հայ երաժշտությունն անուամ է աւելի նշանակալից ձևակերպումներ և նուաճումներ: Դարաշրջանի հպարտությունը կազմում են լաւագոյն երաժշտագէտներ՝ Ներսէս Շնորհալի, Ներսէս Լամբրոնացի, Խաչատուր Տարօնեցի, որոնք իրենց ստեղծագործութիւններով հարստացրել են հայ երաժշտութեան գանձարանը: Ահա 12րդ դարի երկրորդ շրջանի հայ երաժշտական մշակոյթի նշանաւոր դէմքերից մէկն է վաստակաւոր արուեստագէտ Յովհաննէս վանականը, որ իր գեղարուեստական գործունէութեամբ հայ եկեղեցական երաժշտութեան պատմութեան մէջ պատուաւոր տեղ է գրաւում:

Նա պատկանում է միջնադարեան հայ առաջնակարգ աշխարհարուեստի շարքին, որը ոչ միայն մշակել, զարգացրել և խորացրել է իր հոգում թագնուած երաժշտական գեղեցիկ ձիրքը, այլև ամբողջապէս համակուել է հայ հոգեւոր երգերի հոգեպարար թովջանքով և իր վանականի պարտականութիւններին զուգընթաց՝ երկար տարիների անխոնջ աշխատանքով, արտակարգ ոգևորութեամբ և առանձին սիրով ուսումնասիրել է հայ եկեղեցական բաղամղարեան երաժշտութեան թանկագին աւանդներն ու նրանց գեղեցկութիւնները, որոնք մի նոր աշխարհ են բացել նրա արուեստի առջև:

Ուշագրաւ է և այն, որ այդ ուղղութեան նա մինչև իր կեանքի վերջը հաւատարիմ է մնացել և իր ինքնատիպ արուեստով դարձել է իր ապրած դարաշրջանի հայ եկեղեցական երաժշտութեան պայծառ դէմքերից մէկը:

Իր երաժշտական փայլուն ընդունա-

կութիւններն էլ նրան դարձրել են 12րդ դարի հայ հոգեւոր երաժշտութեան «անյաղթ յերաժշտականը», «հայկական եկեղեցական երաժշտութեան հպարտութիւնը» (*): Սահասարակ, արուեստագէտի մեծութիւնը նրա երաժշտագիտական հմտութիւնն է, ստեղծագործական վարպետութիւնը: Նա ձայնագրել և հայ երաժշտութեան ու ապագայ սերունդներին աւանդ է թողել հոգեւոր երգեր ու մեղեդիներ, որոնցով դարկ է տուել դարաշրջանի եկեղեցական երաժշտութեան զարգացմանը:

Ընդգծենք և այն, որ երաժշտագէտը, բացի երաժշտական տաղանդից, ունեցել է նաև գեղագրական արուեստի ձիրք: Իր վանական կեանքի շրջանում նա նուիրուել է նաև գրչական մշակոյթի վեհ գործին:

Հայ երաժշտական արուեստի այս վարպետի յայտնութեան համար պարտական ենք Ներսէս Շնորհալու «կաթողիկեայց թղթերի մեկնութիւն» խորագրով ձեռագիր մատենի յիշատակարանին: Դա միջնադարեան հայ երաժշտութեան պատմութեան կարեւոր մի մութ էջը լուսաբանող մի թանկագին աղբիւր է, ուր երաժշտագէտի մասին կարդում ենք այսպիսի ուշագրաւ տողեր. «... Եւ զիս գտառագիտալս Յակովբ՝ գտակաւ աշխատողս և զամենաբարի դհարագասն իմ զՅովհաննէս, զընտիրն ի բեմբականս, և զանյաղթն յերաժշտականս և զանձանձրոյթն ի գրչութեան անհոնջ, զգովելին յամենայն բարեձևութիւն ... և զբեցաւ ի ՈՅԷ (647 + 551 = 1198) թուիս լուսեանդ և հրաշապատում տառս առաքելագիծ մատենիս բաղմագան բարութեամբ և իմաստութեամբ լցեալ»:

Հայ երաժշտութեան պատմութեան համառաւանդին նշանակութիւն ունեցող այս արժէքաւոր վաւերագրի ամբողջական պատկերը գտնուում է Վենետիկի - Ս. Ղազարի Մխիթարեան Մխարանութեան Մատենադարանում: Այդ թանկագին աղբիւրից որոշ հատուածներ տեսնում ենք նաև Հ. Դեռնդ Ալիշանի «Սխուտան»-ում, «Հայապատում»-ի մէջ, Զարբհանէլեանի «Հայկական Հին

(*) Էլ կանգ չենք առնում 10րդ դարի մեծաւոր տաղանդ բանաստեղծ և նարեկայ վանքի վանական Գրիգոր Նարեկացու վրայ, որ անմահացալ իր հիասքանչ «Նարեկ»-ով, Ունի նաև բաղմաթիւ տաղեր, գանձեր և շարականներ:

Դպրութեան Պատմութիւն» երկում, Հ. Միքայէլ Զամչեանի «Պատմութիւն Հայոց» գրքում և Դարեգին Ա. Կաթողիկոսի «Յիշատակարանք Զեռագրաց» հատորում: Այս փաստական ցայտուն աղբիւրներն էլ վկայում են, որ երաժշտագետ Յովհաննէսն իր դարաշրջանում յարգուել է իր «ամենաբարի», ազնիւ բնաւորութեամբ: Այդ էական առաքինութեան վրայ աւելացնենք նաև նրա «բեմական ընտիր» ձիրքը, «գովելի յամենայն բարեձեւութիւնը», յատկանիշեր, որոնց շնորհիւ նա սիրուել է ու յարգուել վանքի միաբաններին, սիրուել է ժամանակի արուեստագէտներին, մտաւորականներին և հասարակութիւնին:

Սակայն, նա 12-րդ դարում առանձնապէս հռչակուել է, ինչպէս նշեցինք, իր երաժշտական վարպետութեամբ, հոգեւոր երաժշտութեան արուեստի գծով կատարած նուաճումներով, որոնցով նա իր ապրած դարաշրջանի հայ ժողովրդի հոգում վառ է պահել եկեղեցական երաժշտական արուեստի սէրը: Այս երևոյթներն էլ հաստատում են մի կարեւոր հանգամանք, որ արուեստագէտ Յովհաննէս վանականի կեանքի պատմութիւնը և հոգեւոր երաժշտութեան զարգացման գծով նրա կատարած գերը 12-րդ դարի երկրորդ շրջանի գեղարուեստական շարժման ուղագրաւ և արժէքաւոր էջերից մէկն է, մի վաստակաւոր ջանակիր, որի պայծառ յիշատակը հայ երաժշտասէրների սրտերում այսօր վառ է պահում Ս. Ղազարի մենաստանի Մատենադարանում հանգչող 1198 թուին գրուած թանկագին ձեռագրի յիշատակարանը:

Պարզ է և այն, որ «անյաղթն յերաժըշտականքը միջնադարեան հայ երաժըշտական մշակոյթի ականաւոր վաստակաւորներին շարքում ունի իր առանձնայատուկ և ուրոյն էջը:

10

ԵՐԱԺՇՏԱԳԷՏ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՎՐԴ. ՏԱՐՈՆԵՑԻ

13րդ դարի քաղաքական անցքերը՝ թաթարական արշաւանքները և հայ ժողովրդի թշուառութիւններն արձանագրող Կիրակոս Գանձակեցուն պարտական ենք, որ իր ժամանակին նկարել է մի խոշոր

արուեստագէտի կերպարը: Դա Խաչատուր Վրդ. Տարօնեցին է:

12րդ դարի առաջագէտ, լուսաւոր և նշանաւոր այս հոգեւորականը պատմաշրջանի իր վեհ կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած այն պայծառ դէմքերից մէկն է, որ անսայթաք քայլել է պարտականութեան գիտակցութեան և անասման նուիրածութեան ճանապարհով: Նա իր ամբողջ էութեամբ նուիրուել է հայ եկեղեցու պայծառութեան և բարեգարգութեան վեհ գործին: Սակայն, մի այլ բնորոշ և գեղեցիկ յատկանիշ էլ աւելի բարձրացնում է նրա հասարակական կերպարը: Դա նրա երաժըշտական խոշոր ձիրքն է: Օժտուած լինելով արուեստի փայլուն տաղանդով, Տարօնեցին զբաղուել է կրօնական երգերի եղանակներով և իրեն նուիրել է իր ապրած դարաշրջանի հոգեւոր երաժշտութեան վերածնութեան գործին:

Նրան զբաղեցրել է և յուզել մի կարեւոր և հրատապ խնդիր — եղանակները ձայնագրելու, աղաւաղումից ազատելու և անհետ կորստից վերկելու համար գտնել գործնական մի միջոց: Այդ վեհ նպատակի իրագործման համար նա ընտրել է խաղերի սխտեմը: Ահա թէ ինչո՞ւ նրա անունը սերտ կերպով կապուած է հայկական հին խաղերի շահեկան և հետաքրքիր նոտագրութեան վերջնական կազմակերպման հետ: Այս մասին Կիրակոս Գանձակեցու «Պատմութիւն Հայոց» արժէքաւոր գրքի 119րդ էջում կարդում ենք. «Էր ի տօնախմբութիւն սուրբ եկեղեցւոյն Գիտակայ, և սուրբ վարդապետն Խաչատուր Տարօնեցի առաջնորդ սուրբ ուխտին, որ կոչի Հաղարծին, այր սուրբ և առաքինի և գիտութեամբ հռչակեալ, մանաւանդ երաժշտական արուեստի: Սա պայծառացոյց զսուրբ ուխտն (Հաղարծին վանքը)՝ որում առաջնորդ էր ինքն, որ յառաջ քան զգալն նորա՝ ամայի էր և խամրացեալ: Զսա պատուէր մեծապէս թաղաւորն վրաց Գիօրգի, հայ Թամարին: Եւ եկեղեցւոյն ձեռնադրովն իւրով ետ գերկուս գիւղան, զԱբասաձոր և զՏանձուտն, և այգի մի ի Միջնաշինին ... Սա երեք զխաղն ի կողմանս յարեւելից, զանմարմին եղանակն ի մարմին ածել, զարարեալսն յիմաստնոց, որ զայն ժամանակս չէր սփռեալ ընդ աշխարհս: Սա

եկեալ գրեաց և ուսոյց՝ բազմացաւ։ Այս փաստական տողերն էլ ընդգծում են ամենից առաջ այն, որ նա իր դարաշրջանում հոգակուել է ոչ միայն իր զիտութեամբ, այլև իր երաժշտական գեղեցիկ յատկանիշներով։ Նոյնպէս նրա առաջնորդութեան ժամանակ Հաղարծինի պատմական վանքը պայծառացել և նոր փայլ ու բովանդակութիւն է ստացել։

Մի հանգամանք անժխտելի է, որ միջնադարեան հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ ոչ մի երաժշտագէտ այնքան մեծ հեղինակութիւն և համբաւ չի վայելել, որքան Տարօնեցին։ Նա 12րդ դարի ոչ միայն զիտական և լուսագոյն հոգևորականներէրէ մէկն է, այլև իր ժամանակի տաղանդաւոր երգահանն է, որ յայտնաբերել է ու գործադրել հայ երաժշտական խաղերը՝ նշանագրերը, և զրել է այն ամուր պատուանդանը, որի վրայ հետագայում կառուցուել և զարգացել է հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը։ Նրա այդ զերը հայ երաժշտութեան պատմութեան ամենագեղեցիկ մի էջն է կազմում։

Տարօնեցին առաջին արուեստագէտն է, որ 12րդ դարում ձայնագրել, խաղա, լորել և զրել է առել շարականները հոգեւոր երգեր և աւանդ է թողել ապագայ սերունդներին։

Իր ստեղծագործութիւնների մէջ նա երևան է գալիս իր ինքնատիպ արուեստով և նորանոր որոնումներով, հանդէս է գալիս որպէս վարպետ և գեղարուեստագէտ-երաժիշտ, որ փայլել է իր ուրոյն երաժշտութեամբ և առանձնայատուկ ոճով, բազմերանգ ութմով և գեղարուեստական բարձր մշակոյթով։ Իր «Երաժշտական արուեստով» նա ժամանակակիցների մէջ մեծ հոգակ է վայելել։

Նոյնպէս նա իր դարաշրջանում յայտնի է դարձել որպէս վաստակաւոր մանկավարժ։ Նա ոչ միայն խաղերը բերել է «Ի կողմանս յարեւելից», այլև երաժշտական նշանագրերը շատերին սովորեցրել է և նրանց հոգիներում վառ պահել երաժշտական արուեստի սէրը։

Հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ Տարօնեցու ինքնատիպ արտայայտութիւններն ունենալով նրա ստեղծագործական անմիջականութիւնն է ու խորութիւնը։ Նրա երգերը, միջնադարեան հոգեւոր երաժշտութեան համար, իբր նոր երեւոյթ, անպայման նշանակալից են և ուշադրութեան

ԵԿԵՂԵՅԱՆ-ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԶՈՒՂԱՅԵՅԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

Աւետիքի 1955 Հոկտեմբեր-Դեկտեմբերի միացեալ թիւին մէջ, զոր վերջերս ստացանք, Կեր. Հ. Համգ. Ոսկեան կարճ յոգուած մը ունի, «Օգոստոս ամսուան 8-րդը մեռած է Յակոբ Դ. Զուղայեցի կաթողիկոսը» վերնագրով։ Այդ յոգուածին մէջ սպրդած է կարեւոր սխալ մը զոր հարկ կը սեպենք մասնանշել։

Նախ մէջ բերենք ակնարկուած հաւուածը։

«... Իսկ յաւերն կիւրակէի թէ որքան դառնութիւն հասուցին յայնմ հիւանդութեան չարաճճիկք ոմանք (հաւատոյ դաւա. նութեան խնդիրը կ'ակնարկուի) ... Բայց յերկրորդում աւուր Օգոստոսի ամսոյ յերկուշաբթի յերկու ժամու աւանդեաց զքաղցր հոգին առ Տէր ... (Պողոսեան Ն. Եպ. Մայր Յուլ. Զեռագրաց Ս. Յակոբեանց, Բ., Երուսաղէմ, 1953, էջ 163)։ Արդ, այս Դիրին համաձայն Յակոբ Զուղայեցի մինչև Յուլիս 27(*) Հինգշաբթի, Իսկիւտար է, բայց նախորդ օրը Զորեք շաբթի ծանրապէս կը հիւանդանայ և ծա.

(*) Գէտք էր ըլլար 29։

արժանի։ Անժխտելի է և այն, որ 12րդ դարի հայ եկեղեցական երաժշտութեան մէջ Տարօնեցին, որպէս ուրոյն և ինքնատիպ ստեղծագործող, որպէս եկեղեցական երգերի յօրինող և ձեւակերպող, գրաւում է խոշորագոյն ու պատուաւոր տեղ։ Նրա բարձր ստեղծագործական տաղանդի մի նմուշն է պատարագի զգեստաւորման, պատարագամուտին, երգուող «Խորհուրդ խորին, անհաս, անսկիզբն» շարականը, որ հոգեւոր երգերի մէջ համարուում է ընտիր մի շարական։

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 6)

բաթ օրը Ստամպուլ կը փոխադրուի: Հոս կիրակի օրը հաւատով դաւանութիւն կու տայ և երկուշաբթի — արդի ժամացոյցով կամ ժամով առաւօտեան ժամը ութին — իր հոգին կ'աւանդէ . . . » (էջ 146):

Վերոգրեալ տողերը կարդացողը այնպէս պիտի կարծէ թէ մեր հրատարակած Յուցական մէջ կը գտնուի Գիր մը, ուր կը պատմուին Յակոբ Զուղայիցիի մահուան պարագաները, յիշատակելով նաև գոյութիւնը իր կողմէն տրուած «Հաւատոյ դաւանութեան» մը: Թիւրիմացութիւն ստեղծելու կոչուած տողերը մենք ընդգծեցինք յատկապէս, ցոյց տալու համար անոնց հիմնովին սխալ և բոլորովին անտեղի ըլլալը:

Եղիազար Կաթողիկոսին ուղղուած այդ «Գիր»ին համաձայն Յակոբ Կթղ. Զուղայիցիի վերջին օրերուն պատկերը կը գծուի ստպէս.

1680, Յուլիս 28 Դշ. — Ան կը գտնուի Իսկիւտար և օդին ցրտութենէն հիւանդանալով կը բռնուի սաստիկ ջիւղէ:

Յիւս. 31 Շր. — Կը փոխադրուի Ստամպուլ և նոյն օրը երեկոյին կ'արձակէ բոլոր անոնք որ բանադրուած էին իրմէ:

Օգոստոս 1 Կիր. — «Իսկ յաւերն Կիրակէի թէ ո՛րքան գառնութիւն հասուցին յայնմ հիւանդութեան չարածնիկք ումանք, զորս յետոյ մի ըստ միտջէ պատմիւոց եմք» (Յուցակ, էջ 164):

Սեպտ. 2 Բշ. — «Բայց յերկրորդում աւուր օգոստոսի ամսոյ յերկուշաբթիօջ յերկու ժամու աւանդեաց զքաղցր հոգին առ Տէր, մինչ անկեալ կայր ի վերայ բազկաց մերոց» (նոյն տեղ):

Այդ Կիրակի օրը ի՛նչ բանի համար մահամերձ Կաթողիկոսին այնքան գառնութիւն տուին կարգ մը չարածնիներ: Ըստ Գիր. Հ. Համգ. Ոսկեանի մեկնութեան, «հաւատոյ դաւանութեան խնդիրը Կ'ակնարկուի»: Բայց ինչո՞ւ այս ձրի մեկնութիւնը երբ նամակագիրները կ'ըսեն թէ քիչ յետոյ պիտի պատմեն մի առ մի: Եւ արդարեւ իրենց խոստումին համաձայն աւելի վաղը կու տան հարկ եղած լուսաբանութիւնը, գրելով. «Իսկ յաւուր Կիրակէին, զոր ի վա-

ղիւն աւանդելոց էր զքաղցր հոգին, յորդորեալ զտաճիկ դաւէճխն, եկեալ ի վերայ սաստիկ հիւանդութեանն, կամէին մահնօք վերցնել ի մէհկէմէն: Եւ թէ զինչ չարիք զործեաց յայնմ ժամու՝ ընդ գրով ոչ լինի արկանել . . . » (Յուցակ, էջ 165ա): Ըստ նամակագիրներուն՝ նեղութիւն պատճառողները անդամ պարտապահանջներ են, որոնք դատ բացած են Զուղայիցիին դէմ և կ'ուզեն զինքը այդ հիւանդագիրն վիճակին մէջ մահնօքով միասին վերցնել և տանիլ դատարան: Հոս ոչ դաւանանքի հարց կայ և ոչ ալ դաւանութեան գիրի խօսք, ինչպէս կ'երեւակայէ Գիր. յօդուածագիրը:

Յակոբ Կթղ. Զուղայիցիի վերագրուած «Հաւատոյ դաւանութեան» յերկրածոյ և կեղակարծ այդ գիրին խնդիրը վաղուց լուսաբանուած է Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի հմուտ գրչով, այսպէս.

«Արդ ամէն հետաքնին միտք կրնայ մտածել, թէ ինչ արժէք կրնայ ունենալ 82 տարեկան ծերունիի նոյն իսկ մահուան վայրկեանին տուած յայտարարութիւնը, որ 8 ամիս շարունակ Լատին արեղաներու հետ ալ չփման մէջ գտնուելով, և երկու ամիսէ ի վեր հիւանդացած ալ ըլլալով, չէ ուղած և չէ մտածած այդպիսի յայտարարութիւն մը տալ, թէպէտև անշուշտ իրեն մօտեցող հոռմէականներ այդպիսի գրութիւն մը ձեռք անցընելու ջանք ունեցած են: Նոյնիսկ գրուածին պարունակութիւնն աւ ո՞նք ալ, որուն մէջ կը յիշուին 82 տարեկան և 4 ամսական ըլլալը, 26 տարի հայրապետութիւն վարած ըլլալը, Կաթարիներ ի և Ճիլիի (§ 1792) ներկայ ըլլալը, և ուրիշ շատ մը երկրորդական պարագաներ, յայտնի կը ցուցնեն թէ ծերունի հոգեվարքի գրելուն կամ թելագրելուն կամ մտածելուն յարմար գրութիւն չէ, այլ ուրիշներէ պատրաստուած և նեղ վայրկեանի մը մէջ իրր թէ ստորագրել տրուած գիր մըն է: . . . Հետեւագրել երբեք արժէք և նշանակութիւն ունեցող գրուած մը չի կրնար ըսուիլ այդ գիրը . . . » (Ազգապատում, էջ 2616):

Այս ճշգրտմը հարկ տեսանք կատարել, յուսալով որ օգտակար կ'ըլլայ այն ճշգրութիւն և ճշմարտութիւն սիրող մերազնեայ գրիչներուն:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

(ԽԵԻ) ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑԻ

= 6 =

Ի ՎԵՐԱՅ ԱՆՁԳԱՄ ԿԱՆԱՆՑ

Ա.

Օրհնեալ անուն անմահ բանին,
որ ի կողէն ստեղծեալ է կին,
ոչ կողըն ծուծ ունի եղբարք,
ոչ կինն ուղիղ, որ խելք բերէ:

Բ.

Կինն ի յայլոց քաղցրախօս է,
զԱդամ դրախտէն շուտ արտաքսէ.
կինըն սատանին ընկեր է.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Գ.

Կինն ըգԴաւիթ արքայն պղծէ,
ու զՍողոմոն ապականէ.
սուրբ զՅովհաննէսըն զլխատէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Դ.

Կինն չըգանի Սրբւորդւոյ,
ոչ ի Ջիտէ, ոչ ի Թուրքէ,
զով՝ չոր սիրէ, հաւատն այն է.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Ե.

Կինըն զեղբարքըն խառնակէ,
զվէ՛ն ու կըռիւն ի մէջ ձրգէ,
զիւրըն կ'ասէ, զայլոց լըսէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Զ.

Կինն ըզգեղեցկատիպն Յովսէփ
առնէ իւրեանն որդի անէ,
յետոյ ըզսիրտն չար սերմանէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Բնագիր. Վ = Կոստանեանց, Նոր
ժողովածու, Գ. պրակ, էջ 32, առած է
1682ին գրուած Տաղարանէ մը, որ ունի
14 տուն. գտած է նաև 1617ին գրուած
մէկ Տաղարանի մէջ 10 տուն. Հմմտ. Ֆ =
Ա. Երեմեան, Բազմավէպ, 1954, էջ 30.
1470ին գրուած ձաշոցէ մը առնուած:

Ա. 2. — Չունի է, Ֆ:

Բ. 1. — Չունի ի, Ֆ:

Գ. 1. — ... և ոչ ողէ, Ֆ:

Ե. 1. — զեղբարքըն, զտունն, Ֆ: —
2 — վէ՛ն ու կռիւ, Ֆ: — 3 — զայլոց լսէ,
զայլոց սիրէ, Ֆ:

Է.

Կինն ըզմանուկն ապականէ,
այլվի դառնայ, եղբայր ծէնէ,
սիրտն երբ սիրէ, զհաւատն ատէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Ը.

Կինն զաչք ու զունքն դեղէ,
ու զերեսին կարմիր քրտէ,
զոր Հայ ազգիս ըսկի պարտ չէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Թ.

Կինն օրինաց հակառակ է.
յեկեղեցին երբ որ մտնէ,
Աւետարան մըտիկ չընէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

Ժ.

Կինն աղօթից փափագել չէ,
բայց զազգականքն կարօտեր է,
զայ հարցանել, եւ տեսնէ.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

ԺԱ.

Կինն թէ այսօր ապաշխարէ,
վաղըն քանց դեւ ու այլ գէշ է,
աչքն արտասուէ, սիրտն արատ է.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

ԺԲ.

Կինն երդուրնայ, երդմամբ ճայթէ,
— Քեզի համար ինձ մահ տիրէ:
Մի՛ հաւատար, թէ հողուն է.
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

ԺԳ.

Կինն որ զըթած է եւ բարի,
ի սուրբ կուսանսըն նըմանի.
ապա թէ չար եւ անդարձ է,
դիւաց լինի ինքն տեղի:

ԺԴ.

Յովհաննէսն ի կնկանէ
շատ է խըմեր տաւստաւքանէ.
անչափ սրտովն յետ զրգըռէ,
Աստուած փրկէ կնկան շառէ:

(12)

Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ

- Է. 2. — անզգամ է, հեռու ձենէ, Ֆ: է, Ֆ: — 2 — երդմամբ նա քեզ միշտ
Ը. 3. — պարս, վայել, Ֆ: կու խարէ, Ֆ: — 3 — ... ստախօս է, Ֆ:
Ժ. 3. — Կ'ուզէ գնայ և տեսնէ, Ֆ: ԺԴ. 1. — Է՛, Յովհաննէս, չար կնկանէ,
ԺԱ. 3. — Թէ արտասուէ, սիրտը չար Ֆ: — 2 — դու շատ հեռու քեզ միշտ պահէ,
է, Ֆ: Ֆ: — 3 — նա իր սրտով քեզ զրգռէ, Ֆ:
ԺԲ. 1. — Կինն երդնու, գիտցի՛ր սուտ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԱՐԴԱՐՈՒԵՍՏ

Այս ընդհանուր ֆոնի վրայ միանգամայն ուշագրաւ են այն դիտողութիւնները, որոնց համաձայն զարգարուեստի բոլոր մոտիվները կամ նրանց առանձին խմբերի ծագման և էութեան հարցերը դեռեւս լուծուած չեն: Նոյն Ս. Ի. Ռուզենկոն, նկատի առնելով սկիւթական զարդերի մի ամբողջ խումբ, գրում է. «Ինչպիսի՞ն է այդ զարդային մոտիվների ծագումը, դեռեւս չի պարզուած»: Այս առումով առաւել ուշագրաւ են հանգուցեալ Ե. Յու. Կրիչևսկու հետեւեալ տողերը.

«Ամենից դժուարն այն է, որ դեռեւս չի մշակուած զարգարուեստի շարագրութեան սեմանտիկան ուսումնասիրելու մեթոդ»:

Ժապաւենած և զարդանկարներու առանձին էլեմենտները, ինչպէս, օրինակ, շրջագծի, խաչի նշանները, արդէն գրաւել են հետազոտողների ուշադրութիւնը, բայց դեռեւս ո՛չ ոք չի փորձել յայտարարել օրնամենտալ կոմպոզիցիաների սեմանտիկան ամբողջապէս, բացատրել բուն զարդանկարներու ոճը»:

Ապա, շարունակելով, նա գրում է.

«Ի՞նչպէս սահմանել, ունի՞ արդեօք տուեալ զարդանկարային սիստեմը գաղափարական առանձին բովանդակութիւն, և ի՞նչպէս են համատեղուած մէկը միւսի հետ զարդային ձեւը ու սեմանտիկան — Այս հարցին դեռեւս պատասխան չկայ»:

Այսպիսով, միանգամայն վստահօրէն կարելի է նկատել, որ իրենց ամբողջութեան մէջ դեռեւս բացատրութիւն չեն գտել ինչպէս որեւէ ժողովրդի, այնպէս էլ բոլոր ժողովուրդների զարգարուեստների հիմնական մոտիվների ծագման և գաղափարական բովանդակութեան հարցերը: Բացի դրանից, գոյութիւն չունի նաեւ այդ աշխատանքները կատարելու համար մշակուած որեւէ մեթոդ:

Ահա այս խոշոր և վերին աստիճանի բաղմակողմանի հարցերն իրենց ամբողջ հասակով մէկ կանգնած են սովետական զարգարուեստագիտութեան առաջ:

Ներկայ աշխատութեան նպատակն է բացատրութիւն տալ հայկական զարգարուեստի հիմնական մոտիվների ծագման և գաղափարական բովանդակութեան հարցերին, ինչպէս նաեւ նրանց հետ առնչուող մի շարք ուրիշ կարեւոր խնդիրներին:

Վերոյիշեալ տողերից ինքնին հստակեւորւի է, որ լուծել նշուած հարցերը հայ ժողովրդի զարգարուեստի հարուստ ու հին տուեալների հիման վրայ, նշանակում է բանալի տալ նաեւ միւս ժողովուրդների զարգարուեստների հետ կապուած համապատասխան հարցերի լուծման համար:

Հասկանալի է նաեւ, թէ որքան ակտուալ և միաժամանակ որքան դժուարին գործ է նշուած աշխատանքին ձեռնամուխ լինելը:

Ներկայ աշխատութիւնը շարադրելի մենք ձգտել ենք, ամենից առաջ, հանգամանօրէն ծանօթանալ հայկական զարգարուեստի բոլոր բնագաւառների հետ, որովհետեւ զարգարուեստ ասելով հասկանում ենք այն արուեստը, որը գործ ունի առ հասարակ զարդերի հետ, անկախ նրանից, թէ ո՛րտեղ են երևան գալիս նրանք: Իսկ այդ բնագաւառները, ինչպէս նշուեց, շատ և շատ են: Ըստ որում, մեր նպատակը չի եղել քննել այդ բնագաւառներից իւրաքանչիւրի բոլոր կարեւոր առանձնայատկութիւնները, դերը, նշանակութիւնը և այլն, այլ յայտարարել նրանց զարգամոտիվների հիմնական տեսակները, պարզել նրանց առնչութիւնները և բացատրել նրանց էութիւնը:

Ինքնին հասկանալի է, որ այս աշխատանքների յաջողութիւնը կախուած պիտի լինէր, ամենից առաջ, զարգամոտիվների

առանձին էլիմենտների, ապա նրանց հա-
րադարձութիւնների մանրակրկիտ ուսում-
նասիրութիւնից, որոնք և կազմում են
տուեալ զէպքում հայկական զարդարուես-
տի հիմնական մոտիվները:

Ինչպէս յայտնի է, զարդերի տեսակնե-
րը տատանւում են ամենապարզ էլիմենտ-
ներից, զարդամիաւորներից կամ զարդա-
քշիջներից սկսած մինչև ամենաբարդ ու
ամենախրթին շարադրութիւնները: Հաս-
կանալի է, որ նրանց էութիւնն ըմբռնելու
համար, նախ՝ պիտի բացայայտել առանձին

գաւառում ձեռք բերած զիտելիքները:
Սակայն կենաց ծառի մոտիվի միջոցով ընդ-
հանրացուել են նաև կենդանական աշխարհի,
խոկ այնուհետև հասարակական հասկացու-
ղութիւնների հետ կապւած շատ կարևոր
հարցեր, որոնք արդէն աւելի քան բարդ
պատկերացումների արդիւնք են: Ելնելով
այս հանգամանքից, մենք ձգտել ենք,
որպէսզի զարդարուեստի առանձին, պարզ
էլիմենտների և զարդամոտիվների բացա-
տրութեան հետ միասին, առաջին հերթին,

բնոյթ ունեցող հարցերը, իսկ
յիստի, աստիճանաբար առաջ
քաշուին աւելի բարդ ու խրթին
հարցերը: Հետեւապէս չպիտի
կարծել, թէ առաջին հերթին
քննուող հարցերի կապակցու-
թեամբ մէջ բերուած մոտիվնե-
րը միայն հենց այդ հարցերին
են նուիրուած եղել, իսկ յիստի
մէջ բերուածները՝ աւելի քան
հարուստ քոֆանդակութիւն են
ունեցել:

Ներկարատե ու հանգամանա-
լից պրպտումների շնորհիւ մեզ
յաջողուել է բացատրել այն
պարզ զարդաձևերի պատկերն
ու էութիւնը, որոնք կազմում
են ինչպէս հայկական, այնպէս էլ
տարբեր ժողովուրդների զար-
դարուեստների զիստուր տարիւ-
քը և առկա են բոլոր բարդ կոմ-
բինացիաներում՝ որպէս բաղկա-
ցուցիչ մասեր:

Այս խնդիրը լուծելիս մենք

առաջնորդուել ենք գաղափա-
րական կլասիկների այն ցու-
ցումներով, որոնց համաձայն յիւրաքան-
չիւր պատկերի ու ձևի և համապատաս-
խան այլ հասկացողութեան հիւքում նա-
խապէս պիտի ընկած լինէին նիւթական
ոէալ նախադրեալներ, քնութեան մէջ գո-
յուլիւն ունեցող իրեր, առարկաներ, թան-
ձրացեալ հասկացողութիւններ և այլն:

Փաստերի հանգամանալից քննութիւ-
նը, որը շարադրուած է ներկայ աշխատու-
թեան ինը գլուխներում, ցոյց տուեց, որ
զարդարուեստի մոտիվների հիւքում ըն-

էլիմենտների ծագումն ու խմատը, ապա՝
աստիճանաբար խորանալ աւելի բարդ ձե-
ւերի էութեան մէջ:

Ըստ որում զարդամոտիվների միջոցով
զրոհւորուած գաղափարներն էլ իրենց
հերթին բաժանուում են համեմատաբար
պարզ և բարդ խմբերի: Այնպէս, օրինակ,
կենաց ծառի մոտիվն, ամենից առաջ, կապ-
ւում է բուսական աշխարհի հետ և նկատի
ունի մարդկանց բուսամշակութեան բնա-

կած են՝ մի կողմից՝ բնութեան ուժերը՝ իրենց օրգանական և անօրգանական աշխարհներով, իսկ մյուս կողմից՝ հասարակական հասկացողութիւնները՝ իրենց պատմական առումով: Եւ այս բոլորը՝ ո՛չ թէ որպէս սոսկական վերաբառադրութիւն, այլ որպէս մարդկային տքնաջան աշխատանքի, ամենօրեայ անդուլ պայքարի, ձեռք բերած նուաճումների, դասակարգային և հայրենասիրական յամառ մարտերի և այդ բոլորին համապատասխանող մտածողութեան ձևերի ու աշխարհայացքի արդիւնք:

«Բենք բացարձակապէս ոչինչ էինք հասկանալ նախնադարեան գեղարուեստի պատմութիւնից, — ասում է Գ. Վ. Պիւխանովը, — եթէ չհամակուենք այն մտաքով, որ աշխատանքը գեղարուեստից առաջ է եղել, և որ ընդհանրապէս մարդը առարկաներն ու երևոյթները զիտում է նախ օգտապաշտ տեսակէտից և միայն հետագայում նրանց նկատմամբ իր վերաբերմունքի մէջ կանգնում գեղարուեստական տեսակէտի վրայ»:

Պարզում է, որ յատկապէս մեր երկրագործ ու անասնապահ նախնիների աշխատանքային առօրեայի արդիւնքն են հանդիսանում առհասարակ զարդարուեստի մոտիվների տարերքը կազմող այնպիսի զարդաձևեր, ինչպիսիք են վարսանդապտղային, հատիկա-սերմային, չորս էլեմենտների, ծնող-գոյգերի, կենաց ծառերի մոտիվները, ինչպէս նաև ընտանեկան-արտադրական, տոհմաֆրատրիալ հասկացողութիւնների, նրանց նախնական մատերիալիստական և տարերայնօրէն զիւլեկտիկական մտածողութեան և այլ նմանների հետ կապուած հարուստ զարդամոտիվները:

Ա. Շ. ՄՆԱՅԱԿԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 2)

ՊՍՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՇՆԴԱՍՍԱՆԷՆ

Եւ կը շարունակուի Կարկաթան դէպի հարաւ, անգլիական տիրապետութիւնը յիշեցնող Մէյտանէն վար, խորանալով հընդկական թաղերու մէջ: Ցուցափեղկերը ըզզլիսիչ հարստութիւն մը ունին հոն և հընդիկը աւելի գրաւիչ: Իրիկնադէմերուն, փողոցները կը խալտան մանչ ու աղջիկ դպրոցականներով, երբ մթնոլորտը կը լեցուի անոնց ուրախութեամբ և այրող թափայտի և քաղօրներու ծուխով: Ու պիտի մտածես ականաւայ այդ աղոց ու աղջիկներուն մասին իբրև վերաշինուող Հնդկաստանի ապագան, որոնք բացուած Եւրոպայի զխտութեան լոյսին՝ կ'ուրացնեն զայն լիովին: Հնդկաստան ընդարձակ գործի դաշտ մըն է այժմ, որ բազուկի աշխատանքին համահաւասար պէտքը ունի մտքի հերկին: Եւրոպական տարողութեամբ գիտուններ, մասնագէտներ, քաղաքական մարդիկ ունին. բայց երբ արթննան միլիոնները...

Աւելի վար, երբ կը սկսին նոսրանալ տունները, ընդարձակ բացաստանի մը վրայ, մարգերու աղուսը չըջնակի մը մէջ, հրեք արուեստական լիճեր նաւարկութեան, լողալու, գրօսանքի համար: Զմրան եղանակին, այդ չըջնակը մասնաւոր հրապոյր մը կը հագնի, քաղաքի ժխորէն և ծուխէն հեռու երբ մարգերը աւելի կը կանաչնան մշտադաւար ծառերու հովանիին տակ, ու ամուսնեմը մէջ ծաղկները իրենց բիւրազան գոյներով կը ժպտին կապոյտ երկնքին և բիւրաւոր մարդիկ կը քալեն ճամաւայրերու երկայնքին, երազուն և դանդաղ: Այնքան ներդաշնակօրէն կը լուծուին այդ բոլորը իրարու մէջ որ կարծես երազներու աշխարհի մը տարտամ զգայնութիւնը կը համակէ քեզ: Սպիտակներու մէջ պարսիկներ՝ որոնք ջուրերու և մարգերու մէջ իբրև շուշաններ կը բացուին: Հոն է որ, արեւի-եան լճակին մէջ, հանդիպեցայ Զուկերու Սրբարանի մը, առկա, օրօրուն կամուրջի մը քով. հազարաւորներ անոնցմէ մարգերու յարգալից և բարի նայուածքներուն տակ կը խալտան, կը խաղան ջուրերուն հետ: Կեանքը այնքան նուիրական այս երկրին

մէջ, բայց զարմանալի հակասութիւն՝ այն-
քան ալ լքուած շատ անգամ։ Այս նոյն
ժողովուրդը որ երկիրդածութեամբ պիտի
անցնէր կովերու, կապիկներու, ձուկերու
քովէն, գրեթէ անտարբեր կը քալէ փողոց-
ներու և կայարաններու մէջ նետուած ան-
համար մարդկային բազմութիւններու մէջէն
որոնք իրենց տրտում նայուածքներով
կեանքին կը փարին։

Ճոխ է Վալկաթան։ Եէնքերն ու պո-
ղոտաները եւրոպական քաղաքի մը բոլոր
յատկանիշերով մտածել կուտան քեզի միշտ
այն խորունկ աղերսին մասին որ ունի ան
անգլխական տիրապետութեան հետ որուն
մէջ սակայն ամբողջ արեւելքը կը շարժի
իր այլազանութեամբը և խորհուրդով։
Անիկա ամբողջական Հնդկաստանն է, ո՛չ
միայն իր ժողովուրդին ցեղային և հա-
ւատքի զանազանութիւններով, այլ նաև
այն մթնոլորտով որ կը շրջապատէ զայն,
չես գիտեր ինչ գրաւչութեամբ մը որ միայն
արեւելքին կը պատկանի և քեզ կը պահէ
իր դիւթանքին մէջ։ Ամէն ինչի որ կը մո-
տենաս նոր է քեզի համար, իր ներկայա-
ցուելու ձևով, ըլլալ այն գործ, խօսք կամ
մտածում։ Անտուծներէն ներս կամ փողոց-
ներուն վրայ, հանրային հաւաքաժողովներու
կամ առանձնութեանց մէջ անմոռանալի,
տպաւորող ժողովուրդ մը՝ որ կը խրտի
մեծ հոգիի մը միակ արտայայտութիւնը
իրեւ պարզ, մեծոգի, գաղափարապաշտ։
Ու կը նայիս անոր խեղճութենէն վեր զայն
ոգևորող խեղճներուն՝ որոնք կ'ապրեցնեն
զինք քերականութեան մէջ, կ'արժէր տեսնել
հնդկիկին արուեստը, երբ
ան իր համբերատար հոգիին ամբողջ խո-
յանքը կը դնէ մեծազնեւուն և մարմար-
ներուն վրայ։ Երբ կը ներկայացունի անոր
դիցաբանութիւնները՝ պարի և երգի ինք-
նայատուկ նազանքներուն մէջ, որոնք մե-
լամաղձոտ թռիչք մըն են մահուան ու չա-
րին իշխանութենէն վեր մարդուն հոգիին
յաղթանակին համար։ Ես ներկայ եղայ
հնդկական բարոյալից տրամի մը, որուն
հետեւցայ մեծ հետաքրքրութեամբ և ամ-
բողջութեամբ հասկցայ զայն, հակառակ
լեզուին բոլորովին անգիտակ ըլլալուն։
Դերասանները ցուցաբերեցին այնքան կա-
տարեալ խաղարկութիւն, կենդանի ապրում
որ երբեմն չկրցի զսպել աչքիս արցունք-
ները։ Կեանքին դժբախտութիւնները նո-

րէն, որոնք կը մեղմանային մարդուն սի-
րոյն, գուրգուրանքին հոգեզմայլումին մէջ։
Գտայ տարրեր որոնք մեր բարոյական հաս-
կացողութեան հանգիստութիւնը ունէին։ Եւ
մտածեցի մեր և հնդկիկ ժողովուրդին հին
արինակցական կապերու մասին։ Ուրիշ ան-
գամ մը հմայուած հետեւցայ աշխարհա-
հոչակ պարող ԵՌԻՏԷՅ ԶԱՆԳԱՐԻ, պարի
մէկ ներկայացման, ուր արուեստը իր խոր-
հուրդի բոլոր ծալքերը բացաւ հոգիիս առ-
ջեւ, ու ես զգացի որ իրապէս այս ժողո-
վուրդը ունէր տարր մը իր մէջ որ երկինք-
ները երկիր բերելու յատկութիւնը ունի։
Այնքան գերազանցօրէն արուեստագէտներ
էին անոնք որքան կարելի է հասկնալ բա-
ռին ամենալայն իմաստով։ Անոնց մատե-
րուն և մարմիններուն շարժումներուն մէջ
ամբողջ կեանք մը կը պատմուէր, հոգին
որ կուգար իմաստ դնելու նիւթին մէջ։ Ու
ամբողջ ժամեր Վէտաներէն առնուած դի-
ցաբանական տրամ մը ստուերներու աշ-
խարհի մը ամբողջ իրականութեամբ կը
դառնար բեմին վրայ, հնդկական երաժշ-
տութեան մելամաղձոտ, երկարածիզ մեղե-
ղիլ մը աշխարհին մէջ։ Աստուածներ փո-
խադրուած էին աշխարհ, իրենց այլազան
մարմնացումներով որոնց արձանները պիտի
տեսնէի հնդկական կրօններու տաճարներու
այցելութիւններուս ընթացքին։

Վալկաթան հնդկիկ կրօնի կարեւոր կեդ-
րոն մը է ինչպէս Պէնարէս, Մատուրա,
համեմատաբար նոր քաղաք մը ըլլալուն։
Բայց հակառակ անոր, բաւարար նիւթը ու-
նէր հետաքրքրութիւն գոհացնելու համար։
Պէտք է ըսել թէ արձաններ չէ որ կը պաշ-
տուէին այդ տաճարներու մէջ, այլ գաղա-
փարներու մարմնացումներ, որոնք մարդ-
կային երեւակայութեան մէջէն ձև կ'առնէին
զգացական այս աշխարհին ընծայուելու
համար։ Ժողովուրդը սակայն իր խոնարհա-
գոյն խաւին մէջ միշտ պիտի շփոթէ ար-
ձանները անոնց ներկայացուցած գաղափա-
րին հետ և իր երկիրը և պաշտամունքը
պիտի բերէ անոնց։ Ե՛հ, սովորութիւն,
վախ անձանթէն պիտի գտն հաւատացեալը
դնելու նախապաշարումներով լիցուն աշ-
խարհի մը մէջ ուր հազիւ կրօնին լոյսը կը
թափանցէ։ Սակայն սուրբեր ունի հնդկիկը,
անոնք որ ուրացան այս աշխարհը ու նա-
յեցան աստիճան վեր անդնականի մը տե-
սիլքին։ Անոնք աղքատներ, շնորհազուրկ-

ները այս աշխարհին. երբեմն աղքատութիւնն ալ առաքինութիւն կը դառնայ երբ կ'ընկճուի մարմինը հոգիի յաղթանակին համար: Ի դուր չէ որ բոլոր մեծ մարդարէնները եկան անապատներու լուսթիւնէն և անոնց համատարած իրողութեան մէջէն ձգտեցան անհունին: Ու կը զգաս թէ այս ժողովուրդը ամբողջ, երբ մանաւանդ կը ծնրագրէ, կ'երկրպագէ ձեռնամած իր աստուածներու արձաններուն առջև, կը վերանայ ամբողջութեամբ: Այնքան քիչ արդէն փակած է ան մարմինին, որ արհամարհուած քուրձ մը լքուած է շատ անգամ ամբողջութեամբ: Եւ տեսայ անոնցմէ հարկաւորներ ուխտի եկած Կալիի տաճարը: Գանգէսի մէջ լողնալէն վերջ, ուրեմն սրբանալէն, կ'երթան անոնք շարք շարք անձն արձանի մը առջև, իրենց հաւատքի ֆիւմուսներէն քրտնաթոր, սարսափահար, իրենց աղօթքը կը մրմնջեն ու կը նետեն իրենց նուէրը հսկայական դանձանակի մը մէջ: Գանձանակին քով նստած՝ Կալիի տաճարի քուրձ մը կուռքին ամբողջ լրջութեամբ: Կարգ կարգ կ'անցնին հաւատացեալները արծաթին ու պղնձին գանձանակին մէջ հանած երաժշտութեան մէջէն:

Տաճարը իր շուրջ ստեղծած է հրեկայական շուկայ մը, ուր ուխտաւորները կը գնեն իրենց նուէրները, յաւիտենական պատկը ծաղկեցնելուն, փողփողուն իրեր չստուածուհիին ընծայելու համար: Ինծի ընկերացող հայր առաջնորդող տաճարի պաշտօնեաներէն մին կը բացատրէր մեզ իրենց կրօնական ծէսերը և կ'ըսէր թէ գանձանակին մէջ՝ հաւաքուած զրամին մեծամասնութիւնը կ'երթար ամօքելու ցաւերը խեղճերուն և խեղանդամներուն: Եւ իրաւ ալ այնքան բազմաթիւ էին անոնք տաճարին շուրջ: Կեանքէն հարուածուած մարդիկ հրէշային, այլանդակ կերպարանքներով: Հոն առաջին անգամ է որ հանդիպեցայ բորոտներու, որոնց դէմքերը կերուած օխտէն, մարդկայնօրէն անճանաչելի, կը նային անիրական այս աշխարհին վրայ որ իրենցմէ դուրս կը խայտայ գարնանային գաղջ արևին տակ: Բայց որքա՞ն մօտ՝ հոս իրարու հիւանդն ու առողջը: Մինչ ուրիշ տեղեր կը հեռանան իրարմէ, կ'ապրին հոս համերաշխութեան մը մէջ: Այս մարդիկը ո՛չ մէկ սարսափ ունին օխտէն ու աղտէն: Յատկանշական Հնդկաստանի համար իբրև

անմիջական զիտողութեան առարկայ: Եւ սակայն թերեւ ասիկա աւելի մարդկային, երբ ընկերութիւնը իր մէջ կը պահէ իր դժբախտներն ու զրկուածները, նոր դժբախտութիւն և հարուած չտալու համար անոնց: Ա՛խ, եթէ Յիսուս անցնէր անգամ մը այս բազմութեան մէջէն, որ հիմա աղքատարկու և ձեռնաբաց մեր նուէրներուն կը սպասէ, ու բաշխէր աստուածային բարիքը, բուժարար հրաշքը այս բոլորին: Իցիւ թէ տրուած ըլլար ինձ մաս մը այն երկնային ուժէն՝ որ լեռներ տեղափոխելու կարողութիւնը ունի:

Ու քայլերս կ'անցնին տրագ այդ միջավայրէն վայրկեան մը առաջ հեռանալու համար, փնտռելով հրաշքէն աւելի այն աստուածային պատկերը մարդուն՝ որ խեղաթիւրուած է այնքան ահուկիօրէն հոս անոր վրայ, չես զիտեր իր ո՞ր մեղքերուն համար: Ու կը մտածեմ անդինականին նայող այս ժողովուրդի հոգիին մէջէն, զգալու համար մարմինն անյարգութիւնը՝ որ արեւին տակ իսկ կը սկսի բաժնուիլ որդին հետ: Կրօնքը որքա՞ն միսթարած պէտք է ըլլայ այս բազմութիւնը, որ կարենայ ան իր խեղճութեան, տառապանքներուն, օխտերուն վրայ նայիլ փիլիսոփայօրէն ու դառնալ ներաշխարհի մը խորունկ խաղաղութեան: Խուլ աղմուկ մը միայն, որ կը չըջապատէ այնտեղ ամէն ինչ, ուր աստուածներու սարսափները կը ներկայանան կուռքերու մէջ այլևայլ կերպադրուածներով: Մինչ և Կալիի աւելի մեծ, գմբէթաւոր խորանը, որուն գմբէթին սակեղոյնը ժամանակի աւերին կնիքը կը կրէ, ճամբուն երկու կողմերը ուրիշ փոքր խորաններ աստուածներու, որոնք ծաղիկներու և զարդարանքներու մէջէն, իրենց փարթամութեան բարձունքէն, կը նային իրենց հաւատացեալներու խեղճութեան վրայ: Երաժշտութեան չաստուածը, սիրոյ չաստուածը՝ որոնք անուշիկ արձանիկներ են երբ կը մերկացնեն զիրենք պատիւի և պաշտամունքի այն զգեստաւորումէն՝ որ հոն հագած են անոնք մարդուն յաւիտենականը, երջանիկը, ազնուագոյնը փնտաւելու տեղիին իբրև արդիւնք: Ո՞վ կ'ըսէ թէ ան երջանիկ չէ, այս բազմութիւնը, որուն մասին կը խորհնք մենք մեր տեսակէտներէն, երբ ան իր հաւատքին խորունկ կեանքը կ'ապրի, պարկեշտ և առաքինի բոլոր կերպերով:

Մարդը միշտ իրեն տրուած էն աւելի էէ. անիկա համադրութիւնն է իր հոգեկան կեանքին՝ որուն կտաւը կը հիւսուի զարեւրու իր ժառանգութիւններով, իրեն ցեղին յատուկ նախապաշարութեան, հաւատալիքներու թեզանին վրայ: Սրտագրաւ է տեսակէտէ մը հնդկին նուիրուած ու ջերմ հաւատքը, երբ անոր մէջ անհունօրէն բարի կը դառնայ ան ու կը խաղաղին իր մէջ կիրքերը ու կը միանայ ճակատագրի նոյն ճամբով մարդկային ընդհանուր եղբայրութեան: Ան այնքան զօրաւոր կերպով ինքզինքը մաս կը զգայ ընդհանուրին որ նոյն իսկ ինքզինք կ'ուրանայ: Անոր ներման իսկ անէանալն է համագոյակցութեան մէջ ընդհանուր կեանքի մը՝ որուն աշխատանքն է որ կ'ընեն այս աշխարհի վրայ: Կ'ապրին այն գիտակցութեամբ որ պիտի դառնան օր մը տարրալուծուած մասը գերագոյն կեանքին: Անհատապաշտութիւնը որ յատուկ է ուրիշ կրօնքներու, ուր անձը կը պահէ իր ինքնայատուկ գոյութիւնը աստէնի և անգէնի մէջ, ուր արժանիքներ կը գնահատուին առանձնականօրէն, հոս կը դառնայ ընդհանուրին արժանիք՝ տրուած անհատէն ընդհանուրի բարին համար: Կեանքի նոյն սկիզբը՝ բաշխուած անհատներու մէջ, որ կ'ընթանայ միասին նոյն վախճանին համար: Եւ ճիշդ անոր համար Գանդէս գետն ալ կը դառնայ մաս մը աստուածութեան՝ որ իր ընթացքին մէջ կը կենսաւորէ երկիրը, կը կենդանացնէ բնութիւնը ու առատօրէն ինքզինքէն կուտայ մարդուն և հողին համար: Հնդկը երախտագիտութեամբ կը դառնայ անոր, զայն դարձնելով իր կեանքին բաժինը՝ իր թէ՛ մահուան և թէ՛ կենցաղին մէջ: Մեռելներն ալ ողջերուն պէս կ'իջնեն անոր ջուրերուն մէջ սրբուելու համար, և իրենց մոխիրը կ'երթայ խառնուելու միլիոնաւոր ուրիշներու ածխաներուն հետ այդ ջուրերու կենսունակութեան, կարծես պատկերելով այդպէս բոլոր հոգիներու գիրկընդխառն միացումը՝ ներմանայի անհուն ջուրերուն մէջ:

Ոչ շատ հեռու Կալի տաճարէն, կայ հրկիզման վայրը մեռնող հնդկներուն: Հոն փայտի դէզերու վրայ կը շարեն զիակաները, որոնք Կալկաթայի մէջ քանի մը հարիւր կը հաշուուին օրական, և կրակ կուտան անոնց: Յուդարկաւորները լուռ, տրտում կը հետեւին խարոյկահանդէսին որ կը լափ-

լիզէ դանդաղօրէն իրենց սիրելին ու ճենճերին հօտը վերջին փաղաքշանքը կուտայ իրենց ոնգունքներուն: Ինձի համար սրբատաճիկ տեսարան մը, որ ամբողջ աղիքներս դաւարեց: Ու խորհիւ որ ժամանակին այդ կրակի բոցերուն կը յանձնէին նաեւ մահացած այր մարդուն ողջ կիներ. ամուսին և կին կը մօխրանային այդպէս անբաժանելիութեան գերագոյն փաստ իրեն: Այնքան հնդկի միտքը ընտանեկան սրբութեան գիտակցութիւնը ունի: Եւ թերեւս անոր համար է որ այնքան խեղճութեանց և ակտերու մէջ կենսունակ է տակաւին այդ ժողովուրդը: 350 միլիոն, որ արհամարհած է բոլոր թշուառութիւնները իր բոլոր ձեւերուն մէջ, բնութիւն, կենդանական աշխարհ, տիրապետութեան, ջարդեր, անօթութիւն, հիւանդութիւն:

Ուրիշ Կալի տաճար մըն ալ ունի Կալկաթան, համեմատաբար աւելի նոր, բայց հոյակապ ու հսկայական բակի մը վրայ բացուող զոր կ'եզերեն աւելի փոքր աստուածներու խորաններ: Առաջինը Կալկաթայի աւելի հարաւակողմն է, իսկ այս՝ դէպի հիւսիս արևելք, Գանդէսի ձախ ափին, քաղաքի տրուարձաններէն դուրս, ուր ալ բուն Հնդկաստանը կը սկսի իր հնդկընկոյզի ծառերուն տակ և բրինձի դաշտերուն մէջ բնիկներու ցանցնուած հիւլակներով: Հոն մասնաւորաբար ուշադրութիւնս գրաւեց ծախուած հնդկական աստուածներու արձանիկներու և պատկերներու կարգին նաև Յիսուսի խաչելութեան նկարները: Տարօրինակ չպիտի գար ինձի, որովհետև լսած էի որ հնդկը անմիջապէս կը հասկնայ աստուածացող մարդու և կամ մարդացող Աստուծոյ խորհուրդը: Ու մանաւանդ չարչարանքը անհրաժեշտ էր մարդուն համար մեղքերու կապանքներէն կարենալ ձերբազատուելու համար: Փրկագործութեան խորհուրդը՝ որ պիտի աստուածացնէր մարդը, հանելով զայն իր անկումներու տարտարոսէն:

Գլխաւոր տաճարներէն ուրիշ մը, զոր առիթը ունեցայ տեսնելու՝ ձկնի տաճարն է: Մեր եկեղեցիէն դէպի արևելք, հընդկական թաղերու մէջ միբնուած հրաշալիք մը իրեն ճարտարապետական ինքնայատուկ կառուցումը: Ընդարձակ ծաղկատանի մը մէջ, յունական արձաններու ընդօրինակութիւններով եզերուած, լօթուաներով

ծածկուած գեղեցիկ աւագանով մը, կը կանգնէր պապդուն այդ տաճարը: Կոնաձե գմբէթ մը որ հեռոգհեռէ կը բարակնայ ու կը ցցուի գէպի երկինք: Գունաւոր ապակիներ, թանկապին քարեր, զարդաքանդակներ, մարմար, կը հլուսեն աւելի քան կը շինեն այդ տաճարին մարմինը, որուն կը բարձրանաս մաքուր աստիճաններու վրայէն, ոտաբոսկի, ինչպէս օրէնքն է իրենց, մօտենալու համար խորանին՝ ուր նստած է լրջադէմ կուռք մը խորհրդածութեան ձեռք մէջ, ծալլապատիկ: Ամէն ինչ կը փայլի ներսը, ապակիներ, հայելիներ, զարդարուն սիւներ՝ որոնք ներսի ամէն ինչ կը բազմապատկեն և կ'ընդլայնեն այդ փոքրիկ միջոցը: Մաքուր ամէն ինչ, դուրսի աղտէն վերջ գգացումը կ'ունենան վերագտած ըլլալու մարդկայինը և աստուածայինը միանգամայն, այնքան երբեմն միջափայլը կ'ազդէ մարդուն մտածելու և զգալու կերպին վրայ: Եձէյնո պատերազմիկ կը նշանակէ և ձէյնականը այն՝ որ կը պատերազմի այս աշխարհի թշուառութիւններուն և տառապանքներուն դէմ՝ անտեսելով մարմինը որ թէ մարմինը այնքան կը լքեն, չեն սնուցաներ դայն, որ կամաց կամաց հիւժի առ և փրկուի իրենց հոգին անոր կաշկանդումներէն: Միւս կողմէ նուիրական է կեանքը այնքան իրենց համար որ նոյնիսկ կը խնայեն օդին մէջ թռչող միջատները և որպէս զի չսպաննուին անոնք իրենց շնչառութենէն լաթով մը կը զոցեն իրենց բերանը և կ'աւելին նախապէս իրենց քալած ճամբան՝ որ չօտնակոխեն կեանք մը և հակառակ են երկրագործութեան որ չըլլայ թէ խոփը որդ մը սպաննէ: Մեզ առաջնորդող Եձէյնականը ոգևորուած կը բացատրէ մեզի իրենց հաւատալիքը, ու արձանի ձախին փոքրիկ խորշի մը մէջ կը ցուցնէ մշտափառ կանթեղ մը, որ 20 տարիներէ ի վեր, կ'ընէ, առանց ձէթի կը վառի, հրաշքին ահաւորութենէն զոդողացող ձայնով մը: Մեր թերահաւատութիւնը կը սրդողէ քիչ մը վրիժ: Մենք ուրիշ կրօնքի մը մարդիկ, ճշմարիտ կրօնքին, ակամայ կը մտածենք այն հանգիստութեան մասին՝ որ բոլոր հոգիները հրաշքի ճամբով կը կապէ անդնականի հակացողութեան: Ի վերջոյ գերբնականը այն՝ որ կը կատարուի մարդկային կարողութեան և ծանօթութեան սահմաններէն դուրս: Ու ամէն կրօնք կարծես հրաշ-

քի մը փաստին պէտք ունի իր ճշմարտութեան երաշխաւորութիւնը տալու համար: Ուրիշ բան մը որ մասնաւորաբար զիս կը հետաքրքրէր Զրադաշտականներու զրուութեանն աշտարակն էր որ տեսնել կը փափաքէի: Մեր հին կապը զրադաշտականներու հետ, մեր պայքարը անցեալին կրկնակի հետաքրքրական կ'ընծայէր գայն: Եձէյնոի տաճարէն աւելի արեւելք, պարտէզներու մէջ քանի մը ցած աշտարակներ՝ որոնց վրայ զրադաշտականները անգղերու և թռչուններու կեր կը յանձնէին իրենց գիակները: 100.000 կը հաշուուին անոնք ամբողջ Հնդկաստանի մէջ. մեծամասնութիւնը Պոմպէյ՝ ուր կը կազմեն հարուստ դասակարգ մը, բարեկրօնական ձեռնարկներով համաւաւոր, որոնք Վարդանանց չըջանի աւանդութիւնները կը պահեն նոյնութեամբ, մշտափառ կրակի բազմութեան և արեւին տալով իրենց պաշտամունքը: Հանդիպեցայ անոնցմէ մէկու մը զուգադիպութեամբ զրեթէ Ս. Վարդանանց տօնախմբութեան օրերուն, Եկեղեցւոյ վարչական համակրելի Պր. Նետոն Պատիլի տան մէջ ընդունելութեան մը ընթացքին և աւանդաւոր մտածեցի այն կենսունակութեան մասին որ կը բղխէր մեր կրօնէն՝ որուն շնորհիւ կ'ապրէինք մենք աւելի քան հարար տարիներ վերջ նոյնքան զօրութեամբ երբ մեր փոքրաթիւ բանակին դէմ 360.000 զօրք հանած զրադաշտական պարսիկը նըւազած էր այնքան ու կը մնար լոկ իրեն յիշողութիւն անցեալի փառքին, իրեն թանգարանի առարկայ: Ի՞նչպէս չխորհիլ հաւատքի խոր, ապրեցնող հրաշքին մասին որ Քրիստոնէութեանն է գերազանցօրէն: Ու կալկաթան իր բնիկ կրօններու առընթեր ունի ներածուած կրօններու յիշատակարանները որոնք բարձրակարգ աշտարակներով կը ցցուին անոր երկնքին մէջ. մահմետականութիւնը՝ որ մէկ միլիոնի հետեւորդներ կը հաշուէ բնիկներու մէջ և քրիստոնէութիւնը իր բոլոր ներկայացուցիչներով. կաթոլիկն ու բողոքականը: Եւ այդ բոլորին մէջ հայկական կրօնի հազարամեակները կը խառնեն մարդկային այդ հսկայ գնացքին իրենց զանգակներուն ալ յաղթերով: Ու հայ Ժողովուրդը և Հայ Եկեղեցին արժանաւորապէս կ'ապրին հոն ուրիշ Ժողովուրդներու և կրօններու արշաւին ու մրցումին մէջ յաղթականօրէն անխորտակելի: (Վերջ՝ 4)

ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

Ս.ՄԵՆՍՍՈՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՂ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԷՆ

Մոսի բեկումով կը հրատարակենք Ամենայն Հայոց Հայրապետ Ն. Ս. Ս. Վազգեն Ա. Կաթողիկոսի հետագիրը, որ կը ծանուցանէ թէ երուսաղէմ պիտի չկարենայ այցելել:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնն ու Յորդանանի մեր ժողովուրդը ակնդէտ կը սպասէին Վեհափառին օրհնաբեր գալուստին, Չասկական օճական օրհնուն:

ԲԱՐՁՐ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ — ԵՐՈՍԱՂԷՄ

«Կը հաստատենք Մեզ երուսաղէմ հրաւիրող Ձեր զոյգ հետագիրները: Մեծապէս կը գնահատենք Յորդանանի Հաւիմական կառավարութեան ազնիւ վերաբերմունքը Մեզի տուած երուսաղէմ մուտքի վիզայի համար: Կը ցաւինք ըսելու որ մեր երկար եւ ակնկալուածեց անկի բացակայութիւնը Ս. Եղիշէին կը ստիպէ Մեզ վերադառնալ: Ձերմ ողջոյններ Ձեզի, օրհնութիւններ Միաբանութեանը եւ հաւատացեալ ժողովուրդին»:

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Ամենայն Հայոց

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եղ. 29 Մարտ. — Իրիկուան «Եկեղեցի»ին նախագահեց և քարոզեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան «Եթէ իցին մեզք ձեր իրրեզ զձանձախարիթ» իրրեզ զձին սպիտակ արարից» (Եսայի, Ա. 18) բնարանով:

● Եր. 31 Մարտ. — Ս. Կիրիլի երուսաղիմացուն: Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրիլի սեղանին վրայ մատոյց Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

● Կիր. 1 Ապրիլ. — Անառակին: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամադարն էր Հոգ. Տ. Մատթոյ Վրդ. Բարիլուսեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Համայնակ Ծ. Վրդ. Ինթոյեան, «Զի այսպէս է ուրախութիւն յերկինս վասն միոյ մեղաւորի» որ ապաշխարիցէ ...» (Ղուկ. ԺԵ. 7) բնարանով, մեկնարանելով Անառակի աւետարանական առակը:

● Եղ. 5 Ապրիլ. — Իրիկուան «Եկեղեցի»ին նախագահեց և քարոզեց Գեր. Տ. Հայկապուտ Եպս. Արքանաթան «Յո՞ւ երթայց հոգւոյ քումէն,

կամ յերեսաց քոց ես յո՞ւ փախեայց» (Սաղմոս, ԺԼԲ. 7) բնարանով:

● Կիր. 8 Ապրիլ. — Տնեպին: Փակեալ-խորանի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ: Ժամադարն էր Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Պարգե Եպս. Վրթանէսեան «Տուր զհամար տնտեսութեան քոյ, զի ոչ ևս կարես լինել տնտես» (Ղուկ. ԺԶ. 2) բնարանով, մեկնարանելով Տնտեսի աւետարանական առակը:

● Եղ. 12 Ապրիլ. — Իրիկուան «Եկեղեցի»ին նախագահեց և քարոզեց Գեր. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեան, «Ես եկի զի զկեանս ունիցին, և առաւել ևս ունիցին» (Յովհ. Ժ. 10) բնարանով:

● Եր. 14 Ապրիլ. — Վաղուան Դատաւորի Կիրակիի առթիւ, կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեանի զխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Կիրակուտըն ու վաղուան նախադասեցը պաշտուեցան Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան թափօր: Թափօրապետն էր Հոգ. Տ. Իսահակ Վրդ. Ղազարեան:

● Կիր. 15 Ապրիլ. — Դատաւորին: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ապա Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ և ճաշու Գիրքէն ետք խոսեցաւ քարոզ մը արդարութեան զաղափարին շուրջ. Իսկ Ս. Պատարագէն ետք նախագահեց երբազարձ մեծահանգէս թափօրին՝ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանաւորեղոյն շուրջ: Թափօրը վերջացաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

● Ուր. 20 Ապրիլ. — Աւետման Ս. Աստուածածնին: Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնին խորանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Հոգ. Տ. Իսահակ Վրդ. Ղազարեան:

● Եր. 21 Ապրիլ. — Ս. Գր. Լուսաւորիչի Մուսնի Վիքայ տունին առթիւ, առաւօտեան ժամերգութեան ետք, Ս. Լուսաւորիչի մատուցը թափօրով փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան՝ ձեռամբ Գեր. Տ. Հայկապուտ Եպս. Արքանաթանի, Իսկ Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորիչի սեղանին վրայ մատոյց Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զինչիւնեան:

— Կէսօրէ վերջ ժամը 2.30ին, Գեր. Տ. Հայկապուտ Եպս. Արքանաթանի զխաւորութեամբ, Միաբանութեան մաս մը ինքնաշարժերով մեկնեցաւ Զիթենեաց լեռ, Համարձման Սրբատեղւոյն վրայ կատուցուած մեր վրանին ներքե պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւն և նախառնակ, իրիկուան կատարուեցաւ «Եկեղեցի»ի կարգ ու ապա գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւն, յորմենտէ Ս. Պատարագը մատոյց՝ ըստ սովորութեան, Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Տնտուէ՝ Հոգ. Տ. Գէորգ Արդ. Նազարեան, Արարողութիւնները աւարտեցան գիշերուան ժամը 11ին:

● Կիր. 22 Ապրիլ. — Դայսեան: Առաւօտեան ժամը 8.30ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր զխաւորութեամբ, ամբողջ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով մեկնեցաւ Զիթենեաց լեռ ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համարձման Սրբատեղին, ուր մեր մեծատարած վրանին ներքե, եպիսկո-

պոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց և Մեծ Պատեղի կիրակներուն պարզած խորհուրդներուն շուրջ իմաստալից քարոզ մը խօսեցաւ Շոգ. Տ. Թորգոմ Վրդ. Մանուկեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Ուր. 23 Մարտ. — Առաւօտուն, Աղեքսանդրիոյ Քաղաքական Ժողովին խնդրանքով և Տեղապահ Ս. Հօրարտունութեամբ, Շոգ. Տ. Զաւեն Վրդ. Զինչինեան մեկնեցաւ եղիպտոս, Աղեքսանդրիոյ մէջ նախագահելու Աւագ Շարժումն և Ս. Զատիկի արարողութեանց, Վերադարձաւ 17 Ապրիլի Դշ. երեկոյեան:

● Շր. 24 Մարտ. — Քաղաքիս Ղպտոց Տ. Անպա եպոսոս եղիպտոսին եղիպտոսի մէջ արկածամաճ ըլլալուն առթիւ, Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. Արքանամեան, ընկերակցութեամբ Շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեանի և Տիար Կարպիտ շինչինեանի, ցաւակցութեան զնաց Ղպտոց եղիպտոսարան:

● Կիր. 25 Մարտ. — Կ. ա. Ժամը 11ին, Ղպտոց Ս. Անտոն Մայր Տաճարին մէջ կատարուած հոգեհանգստեան հանգիստաւոր պաշտօնին ներկայ եղաւ և Ղպտոց եպս. Ի հոգեոյն համար հանգստեան աղօթք կարդաց Գեր. Տ. Հայրիկ եպս. Ասլանեան, Իրեն կ'ընկերանային Շոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան և Բար. Տիր. Կարապետ Սրկ. Գապագեան:

● Ուր. 30 Մարտ. — Երեկոյեան, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, որ 10 օրերէ ի վեր Պէյրութ կը գտնուէր, վերադարձաւ Ս. Աթոռ:

● Կիր. 1 Ապրիլ. — Կէսօրէ վերջ, American Colonyի մէջ, St. John's Ophthalmic Hospitalի կողմէ տրուած թէյասեղանին ներկայ եղան Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. Արքանամեան և Շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան:

● Բշ. 2 Ապրիլ. — Նոր Տոմարով Ս. Զատիկի տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Միաբնութիւնը Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. Արքանամեանի ղրխաւորութեամբ, շնորհաւորական այցելութիւն տրուաւ Լատինաց Ս. Պատրիարքին, Ֆրանչիսկեանց Կիւսթոսին, Մարոնիթ եղիպտոսին, և Հայ և Յոյն - Կաթօլիկներու Մեծաւորներուն:

● Դշ. 3 Ապրիլ. — Երեկոյեան, Ֆրանչիսկեաններու սրահին մէջ, կրօնական շարժանկարներու ցուցադրումին ներկայ եղաւ Գեր. Տ. Հայկազուն եպս. Արքանամեան, ընկերակցութեամբ Տիար Կարապետ Յակոբեանի:

● Դշ. 4 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեանի,

Ս. Զատիկի տօնին առթիւ շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Պապական Նուիրակին և Անկիլքան եղիպտոսին:

● Ուր. 6 Ապրիլ. — Առաւօտուն, Գեր. Տ. Հմայեակ Ծ. Վրդ. Ինթոյեան, Կաթ. Պատուիրակ Իրանա-Հնդկաստանի թեմին, մեկնեցաւ Թէհրան, իր պաշտօնատեղին, Գեր. Հայրը Կիր. 22 Ապրիլի երեկոյեան վերադարձաւ Ս. Աթոռ, Ս. Զատիկի տօնը անցնելու համար մեր մէջ:

● Կիր. 8 Ապրիլ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ Ժամանեց Ժանօթ հարտարապետ Տիար Մարտիրոս Աթոռեան, ժամանակցելու Ս. Գարունեան Տա. հարկ վերանորոգման առթիւ գումարուելիք հարտարապետական Ժողովներուն, և Պէյրութ վերադարձաւ Եշ. 12 Ապրիլի կէսօրէ վերջ:

● Բշ. 9 Ապրիլ. — Կէսօրէ վերջ, Քաղաքիս եղիպտոսական Հիւպատոսարանի կողմէ, Ambassador Hotelի մէջ տրուած թէյասեղանին ներկայ եղան Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, Շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան և Տիար Կարպիտ շինչինեան:

● Դշ. 11 Ապրիլ. — Կէսօրէ վերջ, Museum Lecture Theatreի մէջ, Miss Kathleen Kenyonի կողմէ, Երիքովի պեղումներուն շուրջ տրուած բանախօսութեան ներկայ եղաւ Բար. Տիր. Յովսէփ Սրկ. Մամուր:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻԲ

Շնորհակալութեամբ ստացանք Տիար Դաւիթ Յ. Թադեսեանէ

1. — Նոսրադիւր և ծաղկազարդ Նարեկ, գրուած Մասրաթի մէջ, 1769 թուին, Սիմոն գրչի ձեռնով:

2. — Բոյորգիւր և ծաղկազարդ Մայր Մառոց, գրուած Նոր Զուլայի մէջ, 1697 թուին, Ապրեան Բարաուարի ձեռնով:

Դարձեալ շնորհակալութեամբ ստացանք մեր Զեաւգրաց Յոցակի սպագրութեան ծախուց հաշուոյն,

Պր. Յակոբ Դարապետեանէ Տիւն. 2

Տ. Տիրան Արք. Ներսիսեանէ Տալ. 15

Պր. Սարգիս Ն. Քիւրմեանէ Տիւն. 5

Այս առիւի ի հեղեկութիւն կը ծանուցանենք թէ Յոցակիս Դ. Հասոյին 12րդ պրակը մամուլի տակ է:

Տեղուց Զեաւգրացեան Ս. Յակոբեան

ՆՈՐԱՐԱՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

تصديرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النيافة هايكازون أبراهيميان
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس
أبريل ١٩٥٦

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Bishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

**«ԱՌՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ,
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԵՒ ԶՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿ - Տեղակալ Մ. Աւետեան (նուիրատու):

ENQUETE SUR LA GUERISON SPONTANEE DU TRACHOME. Dr. Robert Jébélian (donor).
Շաւարշ Ստեփանեան կը նուիրէ Արաքս Մատենաշարի «Գրպանի» Տարեցոյցներու 14 տարիներու հաւաքածոն:

Վեր. Կ. Պ. Ատանայեան կը նուիրէ 5 հայերէն գիրքեր:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ 1954 (Ուղեւորական Ալպոմ): Դերենիկ Եպս. Փոլատեան (նուիրատու):

British Embassyէն ստացանք Անգլիերէն գրքոյկ մը: [Նումուրթաճեանէ:

ՀԱՅՈՅ ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ - Բ. Հատոր: Պրոֆ. Հ. Աճառեան: Նուէր Մեսրոպ Արղ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրոցներու Վարչութենէն ստացանք Գրիգոր Ա. Սարաֆեանի երեք գիրքերը:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՏԱՐՐԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԳԻ ՄԷԶ ԺԲ. ԴԱՐՈՒՄ - Ա. Պատմագրեան (նուիրատու):

Բիւզանդ Զէքիճեան կը նուիրէ իր երկու գիրքերը:

ՕՄԱՐ ԽԱՅՅՈՒՄ - Տաղաչափեց Ս. Զթլեան: Նուէր Տիկ. Հէյզըլ Կոկեանէ:

THE ESSAYINGS OF P. K. THOMAJAN - Presented by the Dtrاتفord Press.

TALES FROM THE ARMENIAN. Translated by Jack Antreassian. Donated by Gotchnag Press.

Տ. Բաբգէն Բոյ. Մագսուտեան կը նուիրէ 2 Հայերէն գիրքեր:

Վազգէն Զազմագճեան կը նուիրէ իր երաժշտական 2 կտորները: [Եանէ:

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒԿԱՆ ԳՐՔՈՅ Տ. ԳՈՒՐԳԷՆ ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆԻ: Նուէր Շաւարշ Բոյ. Մեհրապ-
BRITAIN USES ATOMS - Atomic Energy. Presented by the British Embassy, Ramallah.

ԶՈՒԱՐԹ ՔՐՔԻՋՆԵՐ - Վահրամ Տատրեան: Նուէր Ա. Տատրեանէ:

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԱՄՐՈՅԸ - Ներուս (նուիրատու):

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԷՍՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ (1895-1945):

» » » (1945-1955):

ARMENIENS, PEUPLE TRAGIQUE - V. Aykouni (donor).

ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐՔՈՅ - Կարապետ Կարապետեան (նուիրատու):

ԱԼՊՈՒ ՔԵՍԱՊԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅԻՑ: Հրատ. Քէսապի Ուսումն. Միութեան Պէյրութի Մաս-
նահիւղին: Նուէր Կիրակոս Թիթիզեանէ:

ՅՈՒՇԵՐ ԴԻԻՅԱԶՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՄԸ - Ակիւլինէ Թաթուլեան (նուիրատու):

ՀԱՅԵՐԳՈՒԹԻՒՆ - Վահան Թէքէեան: Նուէր Գահիրէի Հայ Գեղար. Միութենէն:

Ամերիկայէն՝ Օր. Ս. Էսէֆեան կը նուիրէ 4 հատորնոց Անգլիերէն հրատարակութիւն մը:

ՄԻՍԹԻԿ ՏԱԻԻՂ (Քերթուածներ): Աշտիշատ (Իսահակ Վրդ. Ղազարեան) (նուիրատու):

ԴԵՐԵՆԻԿ ԵՊՍ. ՓՈԼԱՏԵԱՆ - Քահանայական Զեռնադրութեան 20-ամեակին առթիւ:

Կենսագրեց Գարեգին Վրդ. Սարգիսեան (նուիրատու):

ՈՒԽՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԱԹԵԻ - Դերենիկ Եպս. Փոլատեան (նուիրատու):

ՅՈՒՇԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԷՆ (Օրագրի էջեր): Դերենիկ Եպս. Փոլատեան (նուիրատու):

ՀԻՆ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՄՊԵՆԵՐԸ - Յովսէփ Թադէոսեան (նուիրատու):

ԳՈՐԾԱՊԱՏՈՒՄ Հ. Բ. Ը. Մ. Ի ԳԱԼԻՅՈՒՆԻՈՅ ՇՐՋԱՆԱԿԻ (1910-1953): Գր. Սարաֆեան

Տ. Եղիշէ Վրդ. Սիմոնեան կը նուիրէ. — [(նուիրատու):

ա) ՏԱՄԱՄԵԱԿ (1929-1939) Ս. ԽԱԶ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ, Նիւ Եորք:

բ) ՅՈՒՇԱԳԻՐՔ Ս. ԽԱԶ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ:

գ) ՔՍԱՆԱՄԵԱԿ » » » »

դ) ՕԾՈՒՄ ԵՒ ԶԵ-ԱՄԵԱԿ Ս. ԽԱԶ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԱՅՆԱՊԵՆԱԿՆԵՐՈՒ ԵՐԳԱՐԱՆ: Հրատ. Ճանօ վաճառատան: Նուէր Յ. Ղա-

LETTRES D'UN LAIQUE - (Նուէր հեղինակէն): [Ղարեանէ:

ՅԱՆՈՒՆ ԺՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ - Փորձ Ս. Գրոց վրայ: Նուկէն (նուիրատու):

(Շարունակիլի)

Մեր ընթերցողներու ուշադրութեան կը յանձնենք Սրբոց Յակոբեանց
Գրասան եւ ՍԻՈՆ Ամսագրի Պատուոյ գործակալներու
անուններն ու հասցէները:

Հիւսիսային Ամերիկա

Հոգ. Տ. Եղիշէ Վրդ. Սիմոնեան
580 West, 187th Street
NEW-YORK 33, N. Y.

Ֆրանսա

Մեծ. Տիար Սեդրակ Գարակեօզեան
Prelature Arménien
15, Rue Jean-Goujon 15
Paris (8e), FRANCE

Հարաւային Ամերիկա

Գեր. Տ. Յարութիւն Մ. Վրդ. Մուշեան
Canning 2273, Piso 4
BUENOS AIRES
Argentine

Գահիրէ

Մեծ. Տիար Մասիս Զուրիկեան
24, Rue Abd el Monem
Giza, EGYPT

Կ. Պոլիս

Գեր. Տ. Գարեգին Մ. Վրդ. Գազանեան
Selamsiz
Surp Haç Tibrevank
Skutar, ISTANBUL

Ալեքսանդրիա

Մեծ. Տիար Մելիֆոն Գասպարեան
Avenue Farouk I.
48, Chatby
Alexandria, EGYPT

Լիբանան

Հոգ. Տ. Մեսրոպ Աբղ. Եւսմուրթանեան
Անթիլիաս

Կիպրոս

Մեծ. Տօք. Ռ. Արմասունի
Hadji-Kiriakos Flats No. 4, NICOSIA

Սուրիա

Մեծ. Տիար Պարգեւ Նազարեան
B. P. 348, ALEP

Իրաք

Մեծ. Տիար Աբրահամ Իշխանեան
Հայոց Եկեղեցի, Պաղատ

Ս. ԱԹՈՌՈՑՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ ԿԱՐԵԼԻ Է ՍՏԱՆԱԼ

ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՈՒՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

DIVINE LITURGY

of the
Armenian Apostolic Orthodox Church

Անգլերէն քարգմանութեամբ Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսիսեանի
Մամուր քուրթ եւ գեղեցիկ տպագրութիւն: Շատ կարեւոր հրատարակութիւն մը:
Լոյս տեսած է Ամերիկայի մէջ: — Գին՝ 2 Սըրլին: